

Values and Lifestyles of Iranian Youth in the Last 50 Years: Continuities and Disruptions

Mohammadsaeed Zokaei *

Professor of Sociology, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Structural, value, historical and global transformations in the last 50 years in Iran have provided youths with new meanings and experiences and have posed them as an important player for understanding socio economic and political dynamics of Iranian society. Relying on large scale representative surveys conducted in the last decades and also drawing on some historical documents, the present paper aims to present an analysis of changes in contemporary values and lifestyles of Iranian youth and to draw the trends it has gone through. Policies, strategies and important currents like adopting western styles of development, social differentiation, discursive and ideological conflicts, imposed war, globalization, expansion of new information and communication technologies are amongst major backgrounds transforming the status of youth in Iran. While suggesting the impacts of global youth culture, the above changes are also entangled with and influenced by historical and local conditions. In sum, an assessment of historical value transformations simultaneously manifests elements of change and continuity.

Keywords: Youth Values, Lifestyles, Culture Politics, Global Culture, Cultural Changes.

* Corresponding Author: saeed.zokaei@gmail.com

How to Cite: Zokaei, M. (2023). Values and Lifestyles of Iranian Youth in the Last 50 Years: Continuities and Disruptions, *Quarterly Journal of Social sciences*, 30(99), 47-88.

Introduction

Historical, structural and global transformations in the last 50 years in Iran have provided youths with new meanings and experiences and have posed them as important players in understanding socio economic and political dynamics of Iranian society. The current paper aims to draw a concise picture of youth culture transformations in the last half century in Iran and to explain the major trends according to a comparative analysis some national survey data on selective dimensions of values and lifestyles (reference points, national and religious identifications, leisure styles and participation values).

Conceptual framework

The conceptual framework draws on major trends and transformations that have been occurring during 1340 and 1350 {1960-1970}. This period is a time when modern and powerful youth emerges in Iran. The relative establishment of political governance, expansion of commercial ties with the west, an increase in oil revenues, increasing migrations from rural to urban areas, formation of new institutions offering cultural and welfare services to the youth, the expansion of popular culture infrastructures (shopping centers, sport centers, cinemas, parks and recreational centers, public libraries and so on), are amongst the major developments that together boosted youths positions and enabled them to get more involved in the socio-cultural currents of the society.

Methods

A systematic review of the both research literature dealing with youths' values and lifestyles and youth periodicals in 1340 and 1350 along with an analysis of some national surveys conducted in the last four decades have been undertaken. The surveys both relate to those specifically designed for measuring youth attitudes and values (mostly by Iranian National Youth Organization/ Sport Ministry) and those designed for all adult age groups. In the case of the latter, care has been taken to take a sub samples as close to the youth samples as possible (those aged 15 to 29).

Findings

The findings rely on the trends of changes in the values and lifestyles of youth on themes and items like family and generational relationships, national-religious values, leisure values and

participative values. On generational values, surveys suggest that generational contracts amongst age groups continues to be strong. There is no indication of severe tensions among generations and the relationships amongst youth and their parents instead tends toward mutual understanding and cooperation. The picture, however, is totally different when it comes to the judgements generations make of formal institutions and political officials.

On religious and national values, the comparison of data suggests that national and religious identity categories are rather exclusively defined by youth. In general, despite the relevance of religious values, the ritual dimensions of religion are less important for youth. Similarly, a growth in nationalistic and cosmopolitan values can vividly be observed from the recent surveys.

On leisure styles and values, trends suggest a rapid expansion in (new) media consumption from the 1380 onwards. In fact, digital leisure as the major time use of Iranian youth allow them to complement and compensate for some shortages or constraints they face in real life (particularly for some under privileged groups). On the other hand, social networks have rapidly changed Iranian youths' leisure tastes, needs and emotional experiences. In spite of some opportunities obtained, excessive reliance on the network tends to deter youth from seeking entertainments requiring more skills and creativity.

And finally on participative values, the trends amongst Iranian youth are much similar to the global trends. A decline in political trust, a sense of unpredictability towards future and a sense of exclusion negatively affect youths' tendencies to engage into more participation.

Conclusion

Structural, value, historical and global transformations in the last 50 years have turned youth from a marginal and problematic category into a strategic, sensitive and crucial phenomenon in Iran. While suggesting the impacts of global youth cultures, the above changes are also entangled with and influenced by historical and local conditions. Diversities in choices, opportunities, interpretations and representations have provided youth with exceptional opportunities for crossing youth cultural boundaries and choosing personal styles.

Fluidity and diversity in the choices and fields of action have potentially created diverse venues of practicing youth. However, cultural values in Iranian society continue to be dominated by structural forces and conditions.

ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جوانان ایرانی در نیم‌قرن اخیر: تداوم‌ها و گسست‌ها

محمدسعید ذکائی * استاد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

تحولات ساختاری، ارزشی، تاریخی و جهانی در نیم‌قرن اخیر در ایران معنا، تجربه و گفتمان‌های جدیدی را برای جوانی برقرار ساخته‌اند و آن را به پدیده‌ای مهم در فهم پویایی‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه بدل ساخته‌اند. ظهور پدیده جدید جوانی در ایران موقعیت و مناسبات تازه‌ای را در سیاست فرهنگ و نظام ارزشی و اخلاقی جامعه ایرانی برقرار کرده است. مقاله حاضر با اتکا به پیمایش‌های بزرگ‌مقیاس و برخی اسناد موجود به دنبال ارائه تحلیلی از تغییرات در ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جوانان در ایران معاصر و ترسیم روندها و زمینه‌های مهم تأثیرگذار بر آن است. سیاست‌ها، استراتژی‌ها و تحولات مهمی چون به‌کارگیری مدل‌های توسعه غربی، فرایند تفکیک اجتماعی، تلاقی و منازعات گفتمانی و ایدئولوژیک، جنگ تحمیلی، نوسازی‌های ساختاری، فرآیندهای مربوط به جهانی‌سازی، رشد تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی نو و بازاندیشی‌های برآمده از تغییرات نقشی و کارکردی در زیست جوانی، از جمله زمینه‌های اصلی تغییر جایگاه جوانی در ایران می‌باشند. تغییرات فوق علاوه بر آنکه نشانه‌های زیادی از موقعیت و فرهنگ جهانی جوانی را در خود دارند، با شرایط تاریخی و محلی نیز پیوند داشته و از آن تأثیرپذیری‌های زیادی پذیرفته‌اند. در مجموع ارزیابی روند تاریخی تحولات ارزشی جوانان عناصری از تغییر و تداوم را به‌صورت هم‌زمان آشکار می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌های جوانان، سبک زندگی، سیاست فرهنگ، فرهنگ جهانی، تغییرات فرهنگی.

مقدمه

علیرغم اهمیت غیرقابل انکار جوانان به مثابه نمادهای ترسیم کننده تداومها و یا تغییرات عمده فرهنگی، شناخت چندانی از شرایط مؤثر بر زیست آنها در تاریخ معاصر در دسترس نیست. تأخر شکل گیری جوانی مدرن در ایران در کنار ضعف سنت های تاریخ نگاری اجتماعی به طور سنتی مانع توجه به تحولات و تجارب این گروه در برش های مختلف زمانی و بخصوص دوره معاصر بوده است. داده های طولی ناکافی، مطالعات موردی پراکنده و غیر نظام مند و اقبال کم به شناسایی سهم جوانان در تغییرات فرهنگی ایران مانع تمرکز مطالعاتی بر این حوزه بوده است.

تلاقی شرایط جهانی و محلی در نیمه دوم قرن گذشته در ایران لحظه تاریخی ویژه ای را برای خودآگاهی جوانان به نقش و موقعیت ویژه خود و تقویت فرهنگ های جوانی پدید آورد. با این حال این خودآگاهی و نقش آفرینی به یکسان متوجه همه گروه های جوانان نبود و همچنان در سایه نابرابری های ساختاری عمل می کرد. شرایط زیستی (روستایی، شهری، عشیره ای)، جنسیتی، طبقاتی و قومیتی علاوه بر آنکه درک و دریافت از مفهوم جوانی را در سراسر این مقطع تحت تأثیر قرار دادند، فرصت های متفاوتی را نیز برای بیانگری و مشارکت در تولید، مصرف و نمایش فرهنگ های جوانان در اختیار آنها قرار دادند.

لحظه مهم در تاریخ جوانی در ایران را بیشتر باید در تحولات اقتصاد سیاسی و تعقیب نظام مند سیاست های نوسازی در پهلوی دوم سراغ گرفت. از اواخر دهه ۱۳۳۰ به بعد تحولاتی چون دسترسی بیشتر به بازارهای جهانی و مصرف، استقرار تدریجی تکنولوژی های نوین (به ویژه در قالب صنایع مونتاژ) در ایران، شهرنشینی و گسترش نهادهای مدرن شهری، گسترش بوروکراسی، سیاست های فرهنگی (هویت سازی های مدرن، سیاست رسمی حافظه و دیگر مداخله های فرهنگی)، رخنه و گسترش صنایع فرهنگی عامه پسند (به ویژه سینما، مطبوعات و موسیقی)، گسترش آموزش عالی، مواجهه با فرهنگ جهانی و احساس محرومیت نسبی برآمده از جهانی شدن فرهنگ، شرایط زیست

تازه‌ای را پیش روی جوانان ایرانی ایجاد کرد و به تناسب مناسبات آن‌ها را با خویش، خانواده و اجتماع تحت تأثیر قرار داد. (نگاه کنید به نراقی، ۱۳۵۶، مارتین و ماسون، ۲۰۰۶ و امین ۲۰۰۴).

به نظر می‌رسد که رابطه قوی مصرف (فرهنگ مصرفی جدید) و سیاسی شدن فراینده فرهنگ و حوزه عمومی جامعه در سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ را می‌توان به مثابه مفاهیم بنیانی و چهارچوبی تحلیلی برای ارائه روایتی از تحولات ارزشی جوانان در این سال‌ها به کار برد. هم‌زمانی و در هم تنیدگی این دو مکانیسم به ما امکان می‌دهد به لحاظ توضیحی قلمروهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی را با یکدیگر پیوند زنیم و در داده‌ها و تحلیل‌ها مضامینی از سطوح فوق را به کار گیریم. توصیف و تحلیل داده‌های تجربی بر اساس مضامین و مقولاتی چون مصرف، فراغت، طبقه، جنسیت، خانواده و مناسبات نسلی، فضای عمومی، روابط و ارزش‌های جنسی، ارزش‌های سنتی و مدرن و سیاست فرهنگ و مقاومت به ما امکان تحلیلی درهم‌تنیده و چندلایه از تحولات ارزش‌های جوانی و روندها و منطق حاکم بر آن می‌بخشد. وقوع انقلاب اسلامی چرخشی رادیکال در سوگیری‌های ارزشی جامعه ایرانی پدید آورد که توقف در مسیر تجدد و ارزش‌های ملازم با آن و در مجموع آرمان‌گرایی، بازگشت به سنت، ارائه گفتمان‌های جدید از برخی نقش‌ها و هویت‌های اجتماعی و تفکیک زدایی از بسیاری از روندها و ساختارهای موجود وجه مشخصه آن بود. تجربه جوانی در سال‌های پس از انقلاب در تلاقی تحولات برآمده از جهانی‌شدن و رشد تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی از یکسو و شرایط و بافت انقلابی و ایدئولوژیک و گفتمانی جدید جامعه ایرانی از سوی دیگر شرایط تازه‌ای را پیش روی جوانان ایرانی قرار داد که برآیند آن تنوع و تکثر الگوهای سبک زندگی و پویایی و موقعیت تعیین‌کننده جوانان در تحولات اجتماعی و سیاسی بوده است. پویایی فرهنگ جوانان در این سال‌ها و شرایط حاکم بر آن عملاً زمینه‌ای جدی برای تغییر رابطه عرصه خصوصی و عمومی در ایران ایجاد کرد.

با توجه به ملاحظات فوق در این مقاله به دنبال ارائه شرح فشرده‌ای از تحولات

فرهنگ جوانی در ایران در نیم‌قرن اخیر و ترسیم تحولات آن بر اساس مؤلفه‌های منتخبی از ارزش‌ها و سبک‌های زندگی (مراجع ارزشی، هویت‌یابی‌های دینی و ملی، سبک‌های فراغتی و ارزش‌های مشارکتی) هستیم. مؤلفه‌های فوق‌توأملاً چشم‌اندازی از تحولات ارزشی و نیز سبک زندگی جوانان ایرانی ارائه می‌کنند و از مسیر مطالعه تغییرات آن‌ها امکانی برای ارزیابی تداوم‌ها و گسست‌های فرهنگی فراهم می‌سازند.

سیری بر تحولات فرهنگ جوانی در ایران: از پهلوی دوم تا زمان حاضر

سال‌های دو دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ سال‌های ظهور قدرتمند جوانی مدرن در ایران و تغییرات گسترده در شرایط زیست آن‌ها به شمار می‌آیند. فاصله‌گیری از تلاطم‌های سیاسی سال‌های دهه ۲۰ و ۳۰ شمسی و تثبیت نسبی حاکمیت سیاسی در ایران، ارتباط فزاینده با غرب و تقویت مناسبات تجاری و فرهنگی با آن، افزایش درآمدهای نفتی، مهاجرت‌های فزاینده به شهرها و افزایش جمعیت شهری، شکل‌گیری نهادهای جدید ارائه‌دهنده خدمات فرهنگی و رفاهی، تقویت زیرساخت‌های مرتبط با فرهنگ عامه به‌ویژه در شهرهای بزرگ (مراکز خرید و مصرف، مراکز ورزشی، سالن‌های سینما، پارک‌ها و مراکز تفریحی، افزایش کتابخانه‌های عمومی و مانند آن) از جمله زمینه‌های تقویت موقعیت جوانان و ایفاء نقش بیشتر آن‌ها در تحولات سیاسی و فرهنگی جامعه و به تبع آن درک متفاوت جامعه از آن‌ها به‌عنوان گروهی با نیازها و هویت‌های ویژه گردید.

بدیهی است که سیاست‌های نوگرایی دنبال شده در دوره پهلوی دوم آثار متوازن و یکدستی را به همراه نداشت و در برخی موارد با مقاومت‌ها و یا چالش‌های جدی روبرو شد. برای نمونه سیاست اصلاحات ارضی که هدف آن تأمین عدالت و دسترسی برابر به منبع ثروت بود عملاً به خیل مهاجران بیکار و حاشیه‌نشین شهری افزود و عملاً در شکل‌گیری زیر طبقه‌ای از جوانان ایرانی مؤثر بود. به همان‌سان این مهاجرت‌های گسترده به تعمیق شکاف‌های فرهنگی بین گروه‌های کم‌برخوردار و مرفه‌تر جامعه انجامید. شکل‌گیری کلیشه‌ها و دوتایی‌های شهری/دهاتی، باکلاس/بی‌کلاس میراث‌گفتمانی چنین شکاف‌هایی محسوب می‌شوند

از دیگر آثار مصرف‌گرایی جدید شهری و سیاست‌های نوسازی پشتیبان آن در ایران تشدید شکاف‌های نسلی بود. به نظر می‌رسد که شکاف نسلی را می‌توان نخستین صورت‌بندی از آنچه مسئله جوانی در ایران خوانده می‌شود به حساب آورد. شکاف نسلی مسئله برآمده از فرهنگ جدید جوانان در ایران در سال‌های پایانی دهه ۱۳۳۰ و به‌خصوص سال‌های دهه ۱۳۴۰ است. اگرچه در متون تاریخی، ادبی و نیز ادبیات عامه‌پسند ایرانی قرائن زیادی از فاصله‌های نسلی در واکنش به ابژه‌های نسلی بازنمایی شده در سینما و یا نوسازی‌ها و تغییرات کالبدی در شهرها، شکل‌گیری طبقه متوسط جدید و حضور بیشتر صنایع فرهنگی عامه‌پسند می‌توان یافت، با این‌همه نخستین مواجهه آکادمیک با این مقوله را احتمالاً باید در کتاب جوانی پر رنج صاحب‌الزمانی (۱۳۴۴) جستجو کرد. صاحب‌الزمانی با اتکا به اسناد و متون مختلف عامه‌پسند و علمی و بر مبنای تجارب خود به‌عنوان یک مشاور روانشناس، هفده رنج را تفکیک می‌کند که از میان آن‌ها جنگ نسل‌ها و همزیستی بدون تفاهم و تضادهای ارزشی با جامعه و به‌ویژه خانواده و تأمین نیازهای جنسی قابل‌ذکر است. تأملی بر این فهرست شباهت‌های تاریخی در مسائل جوانان در متن‌های مختلف را نمایان می‌سازد. جوانان و جوانی جدید میوه تاریخی مدرنیته به شمار می‌آیند و در همه متن‌ها ترس‌ها و امیدواری‌ها را به‌طور مشترک به نمایش می‌گذارند. استقرار ساختارهای جدید و همچنین فراگیر شدن تدریجی ابژه‌های نسلی در سال‌های دهه ۴۰ و ۵۰ به تغییر نگاه و ذائقه جوانان و بروز برخی شکاف‌های نسلی بین جوانان و بزرگ‌سالان انجامید. در غرب تنش تأمین نیازهای جنسی در برابر مراعات اخلاق اجتماعی و پرهیز والدین از توجه به نیازهای جنسی جوانان، موضوع غالب شکاف در سطح درون خانوادگی بود. به همان‌سان ترس از خشونت‌های ابراز‌شده جوانان در حوزه عمومی و ظهور دسته‌های خلاف‌کار (گنگ‌های) خیابانی و خرده فرهنگ‌های کجرویانه، نگرانی‌های بزرگ‌سالان این جوامع در سال‌های میانی قرن بیستم به شمار می‌آمد. چنانکه اشاره شد، منطق حاکم بر این ترس‌ها نوعاً برآمده از آموزه‌های روان‌شناختی بود که فرزندان را در زندان عواطف خود اسیر می‌دانستند و توصیه به مراقبت، کنترل و تربیت

آن‌ها داشتند (Tebbutt, 2016:17). سوبه دیگر تأثیرگذار بر شکاف‌های نسلی سال‌های میانی قرن بیستم در غرب تجربه مشارکت والدین در جنگ و تفاوت محسوس سبک‌های زندگی لذت‌جویانه و رفاه‌طلبانه در حال ظهور در سال‌های پس از جنگ بود. مصرف‌گرایی بیشتر نسل پس از جنگ و فاصله گرفتن آن‌ها از سنت که به مدد رسانه‌های جدید شتاب بیشتری پیدا کرده آرزوها، جهت‌گیری‌ها و ارزش‌های نسل‌ها را متفاوت ساخته بود. مصرف‌گرایی پس از جنگ با هویت بخشی بیشتر به ارزش‌ها و سبک‌های جوانی و تشدید خودآگاهی سنی جوانان، عرصه‌های تازه‌ای برای تنش در مناسبات نسلی آفریده بود.

تأملی بر متون عامه‌پسند و به‌خصوص مجلات متمرکز بر حیات جوانان در سال‌های ۴۰ و ۵۰ شمسی گویای سوبه‌های مشترک زیادی در ارزش‌های جوانان ایرانی با همقطاران غربی خویش است. برای نمونه نامه‌های متعددی از جوانان به‌ویژه جوانان غیرتهرانی به سردبیر این نشریات به چشم می‌خورد که در آن نسبت به کنترل شدید والدین بر انتخاب‌های روزمره خود (نوع پوشش، انتخاب دوستان، تفریحات، علایق تحصیلی، ازدواج و دوست‌یابی) و اعمال تبعیض بیشتر نسبت به دختران گلایه‌مند بوده‌اند. بدبینی و سوءظن والدین نسبت به آثار اخلاقی فیلم‌های سینمایی که احتمالاً آن را مهم‌ترین جلوه فرهنگ عامه‌پسند غربی در سال‌های این دو دهه می‌توان بشمار آورد، نیز در مواردی در این نشریات منعکس شده است. از نیمه دوم سال‌های دهه ۴۰ نمونه‌های زیادی از اشاره به تفاوت‌های نسلی و تنش‌هایی که در برخی موارد فرار دختران و گناه پسران از خانه و مسائل و چالش‌های متعاقب آن را به دنبال داشت در مجلات عامه‌پسند به چشم می‌خورد. مرور این داستان‌ها نشان می‌دهد که مقولاتی چون تفاوت در ارزش‌های جنسی، نیاز به استقلال‌طلبی بیشتر، استانداردهای تربیتی دوگانه والدین برای فرزندان دختر و پسر، ناتوانی و یا اکراه والدین در تأمین نیازهای فراغتی و مصرفی جوانان، تفاوت در ارزش‌ها (اعتقادات) دینی، کمال‌طلبی و توقعات بالای والدین از فرزندان از مهم‌ترین زمینه‌های تولید شکاف میان والدین و فرزندان بوده است.

در کنار این سوبه‌های مشترک که انعکاس‌دهنده هراس اخلاقی از ابژه‌های مصرفی جدید و دور شدن جوانان از عرف و ارزش‌های سنتی است، تفاوت بنیادین شکاف‌های نسلی به تفاوت ساختار اقتصاد سیاسی در دو متن مربوط است. با افزایش بیکاری و رکود اقتصادی در سال‌های میانی دهه ۷۰ میلادی، دولت رفاهی در برخی کشورهای غربی با بازنگری در سیاست‌های رفاهی خود خدمات عمومی کمتری را عرضه کرده و برای کنترل تنش‌ها و ناآرامی‌های ایجادشده، نظارت بیشتری را در حوزه عمومی برقرار کردند که عموماً با واکنش منفی جوانان و بدبینی‌های گسترده آن‌ها همراه بود. برای نمونه در دولت محافظه‌کار خانم تاچر در انگلیس در سال‌های اواخر ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، این دخالت در امور جوانان گستره و شدت بیشتری پیدا کرد. شورش‌های شهری و دیگر ناآرامی‌های برآمده از نابرابری‌های قومی و نژادی و به‌خصوص بیکاری گسترده جوانان در بافت‌های محلی محروم‌تر شهر با سرکوب همراه گردید. تلقی جوانان به‌عنوان «مسئله‌ساز» باب مداخله گسترده دولت در سیاست‌های مربوط به آموزش، سلامت و نظام قضایی را نیز گشود و دوگانه آسیب‌پذیر و دردسرساز در سیاست‌ها منطبق با دغدغه‌های ملی بزرگ‌تری انعکاس یافت (Tebbutt, 2016:22). نکته مهم این است که تداوم نگاه مظنونانه به جوانان حتی در دولت‌های بعدی نولیبرال در اروپا و آمریکا تداوم یافت. برای نمونه ژیرو نظریه‌پرداز فرانسوی، در کتاب جوانان در یک جامعه مظنون (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که چگونه منطق تنبیه، نظارت و کنترل (از طریق رسانه‌ها، مدارس و سیاست‌های آموزشی) فضای غالب فرهنگ نولیبرال را تشکیل می‌دهد و ارزش‌ها و آموزه‌های مشروع‌کننده کالایی شدن، مجرمانه دیدن و سوژه مصرفی بودن را فراهم می‌کنند. به نظر او در این نظام‌ها بازنمایی انسانی از جوانان در حوزه عمومی ارائه نمی‌شود و جوانان به‌عنوان «احمق» و «خطرناک» بازنمایی می‌شوند.

در تمایزی آشکار با متن غربی، چالش سیاسی جدی نسل‌های جوانان ایرانی عموماً مربوط به سال‌های پس از انقلاب و به‌ویژه سال‌های پس از جنگ مربوط است. چنانکه اشاره شد نشانه‌هایی از هراس نسبت به ابژه‌های نوظهور فرهنگ عامه در میدان‌های شهری

از سال‌های دهه ۳۰ شمسی به تدریج ظاهر شده بود. علاوه بر این نشانه‌های اختلاف والدین با فرزندان بر سر ارزش‌ها و معیارهای ازدواج و تاندازه‌ای مسیرهای زندگی شغلی و حرفه‌ای نیز لااقل از سال‌های ابتدایی دهه ۴۰ در نشریات عامه‌پسند دیده می‌شود. با این‌همه این تعارض، تنش‌ها و ترس‌ها اساساً محدود به میدان و روابط خانوادگی بود و اسبابی برای نگرانی، واکنش و یا مداخلات سیاست‌گذارانه و یا حتی هراس‌های اخلاقی نسبت داده شده به «شیاطین محلی» (Kohen, 1972) ایجاد نکرد. تجربه سال‌های پایانی دهه ۱۳۷۰ و ابتدای ۱۳۸۰ در ایران گواه بر این است که حساس شدن به ایده شکاف یا انقطاع نسلی بیش از آنکه برآمده از پویایی‌ها و تعاملات گروه‌های سنی در متن جامعه و میدان‌های مختلف آن باشد، عموماً دغدغه‌ای برساخته شده از جانب سیاست‌گذاران (یا لایه‌هایی از آن‌ها) برای حکمرانی بود. تغییرات جامعه ایرانی پس از سال‌های جنگ و تحول سبک زندگی جوانان در مسیر فردی شدن و انتخاب سیاست سبک زندگی با نگرانی‌های جدی مدیرانی همراه بود که همچنان در تمنای حفظ ارزش‌های جنگ و روحیات انقلابی سال‌های نخست انقلاب بودند.

انقلاب اسلامی و تلاش برای تفکیک زدایی. وقوع انقلاب اسلامی در ایران میدان و عادت‌واره‌های متفاوتی را پیش روی جوانان قرار داد. حاکمیت ارزش‌های دینی خانواده‌های متدین را ترغیب کرد تا اجازه مشارکت بیشتر فرزندان خود در میدان‌های (حوزه) عمومی را بدهند. مسجد و پایگاه‌های مذهبی و نیز نهاد بسیج (به‌ویژه در سطح محلات) در چند سال اولیه پس از انقلاب تدارک برنامه‌های عمومی فراغتی و مشارکتی جوانان را مورد توجه قرار دادند. اولویت تحصیل فرزندان (در مدارس و در مراحل بعد دانشگاه) بخصوص فرزندان دختر برای خانواده‌های افزایش یافت و شعارها و آرمان‌های انقلاب در خصوص برابری در فرصت‌ها و توجه به مستضعفان، جمعیت زیادی را از نقاط روستایی و دوردست کشور برای زندگی بهتر به شهرها و یا حاشیه شهرهای بزرگ کشانید. تجربه انقلاب همچنین با به چالش کشاندن ارزش‌ها و منزلت طبقاتی و فراهم ساختن دسترسی بیشتر به فضای شهری گروه‌های بیشتری از جوانان را در ارتباطات فضایی

شهری درگیر ساخت. با وجود آنکه سال‌های اولیه انقلاب حوزه عمومی عرصه‌ای برای ارزش‌های اجتماعی، سیاسی و اخلاقی رقیب بود، باین حال آرمان‌های عدالت‌طلبانه انقلاب (هرچند برای مدتی کوتاه) فضای دمکراتیکی را به خیابان‌ها و حوزه فضای عمومی شهر بخشید. اهمیت نمادین محلات برای ایجاد سازوکارهای مشارکتی و سیاسی سال‌های اول انقلاب برای بیش از یک دهه آن‌ها را به فضایی فرهنگی، اجتماعی و فیزیکی بسیار مهمی در زندگی روزمره جوانان تبدیل ساخت. محلات شهری به مثابه امتدادی از فضای خانه بستر اصلی غالب فعالیت‌های فراغتی خودجوش، ارزان و گاه مخرب جوانان و خانواده‌های آن‌ها محسوب می‌شد. برگزاری اردوهای تربیتی رایگان توسط مدارس و نهادهای انقلابی جایگزین فعالیت‌های نهادهایی چون پیشاهنگی و کاخ جوانان و تلاشی از جانب حکومت برای ترویج و تحکیم ارزش‌های انقلابی در نوجوانان و جوانان بخصوص طبقات محروم بشمار می‌آمد.

وقوع جنگ تحمیلی بسیاری از کدهای رفتاری و مناسبات اجتماعی و فضایی را تغییر داد. جنگ سمبلی برای هویت‌یابی دینی و ملی و فرصتی ایدئال و منحصر به فرد تاریخی برای ابراز گری‌های فعالانه جوانان شد. در تقابلی آشکار با ارزش‌های مصرفی و تجددگرایانه سال‌های قبل از انقلاب، جنگ محملی برای پاسداشت ارزش‌هایی چون ساده زیستی، ایثار، میهن‌دوستی، غرب‌ستیزی و فاصله‌گیری از لذت‌طلبی و مصرف‌گرایی شد. سبک زندگی بسیجی بدیلی آرمانی برای جوان مسلمان و انقلابی شد که پس از آن و تا امروز بسیاری از تغییرات ارزشی با مقیاس آن ارزیابی شده و بازنمایی این ارزش‌ها از اولویت‌های سیاست فرهنگ جمهوری اسلامی قرار گرفت. از ابتدای دهه ۶۰ محدودیت و کنترل‌های بیشتری بر فضاها و شهرهای اعمال و جداسازی‌های جنسیتی و ضرورت رعایت حجاب به سیاستی رسمی تبدیل شد. به موازات، با تأسی به ارزش‌های دینی و انقلابی و نیز متأثر از فضای جنگ، سیاست مقدس‌سازی فضا و مکان، جداسازی جنسیتی فضایی و کنترل فیزیکی برخی فضاها و فراغتی عمومی برای ترویج ارزش‌های غیرمادی در پیش گرفته شد. قدرت هنجاری گفتمان انقلابی از جوانی در سال‌های ابتدایی دهه شصت

در ایران، بیان آشکار (خرده) فرهنگ‌های جوانی (مثلاً در موسیقی، مد و پوشش) را با محدودیت‌ها و گاه مجازات سنگین روبرو می‌ساخت. تحولات و شرایط فضایی جدید ضمن مشروعیت بخشیدن به تخصیص و مصرف برخی فضاهای عمومی در عمل با تغییر منطق زندگی روزمره (Kazemi, 2016)، سبک زندگی زنان و جوانان را بیش از هر گروه دیگری تغییر داد.^۱

به موازات تغییرات ساختاری فوق، بازنمایی‌های رسانه‌ای از فرهنگ جوانی (به‌ویژه در نشریات عامه‌پسند و تلویزیون) نیز در دهه نخست انقلاب تغییرات جدی را تجربه کرد و در چرخشی آشکار ترویج ارزش‌ها، آرمان‌ها و نیز مراجع انقلابی و دینی را مورد توجه قرار دادند.

با پایان جنگ و سکوت و آرامش نسبی برقرار شده در جامعه ایران و تأکید بیشتر بر پاسخگویی به نیازهای اقتصادی و اجتماعی، تغییرات چشمگیری در اولویت‌ها و کنش‌های جوانان صورت گرفت. توجه به الگوها و ارزش‌های فرهنگی رقیب و تکثر در سبک‌های زندگی به‌طور فزاینده‌ای اقتدار رسمی حکومت را به چالش می‌کشاند اگرچه این چالش بیشتر در فضاهای مدرن شهری و به‌ویژه در تهران آشکار بود. رویکردهای جدید به اقتصاد در دولت‌سازندگی، تسهیل‌کننده مرحله جدیدی از گذار به ارزش‌های مصرفی و جهان‌وطنانه در میان جوانان گردید. نوسازی‌های شهری، گسترش ارتباطات تجاری و فرهنگی با غرب، افزایش دانشجویان و مراکز دانشگاهی، افزایش مطالبات و فعال‌گرایی‌های دانشجویی (جنبش دانشجویی)، افزایش جمعیت جوان و تغییر در شرایط گذار به بزرگ‌سالی، موقعیت و هویت متفاوتی را برای جوانان ایران فراهم ساخته و اهمیت و وزن آن‌ها در سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی را افزایش داد. احداث مراکز خصوصی و یا نیمه‌خصوصی تجاری، پارک‌ها، خانه‌های فرهنگ، رونق نسبی مراکز تفریحی

۱. کنترل شدید تماس‌های جنسیتی مختلط و رفتارهای خرده فرهنگی جوانان در سال‌های پس از جنگ شکل‌گیری فرهنگ خصوصی متفاوتی برای برگزاری جشن و پارتی در تهران و شهرهای بزرگ را به دنبال داشت. گسترش این پارتی‌های (عموماً شبانه) در کارناوالی ساختن عرصه خصوصی خانواده مؤثر بود. برای شرح بیشتر این استدلال نگاه

خصوصی چون گیم نت‌ها، کافی‌شاپ‌ها، باشگاه‌های خصوصی ورزشی و رستوران‌های زنجیره‌ای نشان‌دهنده اهمیت یافتن بیشتر سیاست معطوف به زندگی و حساسیت بیشتر بخش‌های خصوصی و عمومی برای پاسخگویی به مطالبات معوق جوانان بود. این فضا به جوانان امکان داد تا برخی رفتارهای (خرده) فرهنگی (مثلاً در شکل توجه به مد و آرایش و یا مصرف موسیقی و تماشای ویدئو) را که در دهه پیش با فراوانی کمتر، احتیاط بیشتر و عموماً پنهان و یا به اصطلاح زیرزمینی به آن می‌پرداختند (Shahabi, 1998) بیشتر به نمایش بگذارند. دهه دوم انقلاب همچنین با رشد تدریجی واسطه‌های فرهنگی و توجه بیشتر به امر روزمره با وساطت نشریات عامه‌پسند همراه بود. با جایگزین شدن گفتمان فرهنگی روزمره و فاصله‌یابی از نگاه استعلایی و آرمان‌خواهانه دهه شصت، گرایشی به سوی رمانتیزه ساختن فرهنگ (با مختصات گرایش به زندگی قهرمانی و زیبایی‌شناختی کردن زندگی روزمره) شکل گرفت که مروج ایده آل‌های جدیدی چون خوشبختی و رفاه، موفقیت، سبک زندگی، مد، هیجان و خطرپذیری، رؤیایپردازی و توجه به زندگی شخصی بود (Mansoor Kiaei, 2010:115-143).

از مختصات مهم فرهنگ جوانی در سال‌های پایانی دهه ۷۰ و ابتدای دهه ۸۰ اهمیت گفتمان فراغت، افزایش چشمگیر توجه به تناسب و مد، تغییر در برخی الگوهای جنسیتی رفتار دختران و پسران، تغییرات بیشتر در ارزش‌های ازدواج، رشد و اقبال فزاینده به موسیقی پاپ و رپ ایرانی، متنوع شدن فضاها و سبک‌های فراغتی (به واسطه تجاری شدن و خصوصی شدن) فاصله گرفتن بیشتر تجارب فراغتی از فضای خانه، خانواده و اجتماع محلی و استقلال‌طلبی بیشتر دختران است که خود محصول تحولاتی چون زنانه شدن آموزش عالی و به درجاتی ورود بیشتر آن‌ها به بازار کار خصوصی بود. در سراسر سال‌های پس از انقلاب واکنش سیاست رسمی به خرده‌فرهنگ‌ها و سبک‌های رفتاری مغایر با ارزش‌های اسلامی و انقلابی جوانان اگرچه فراز و نشیب‌هایی داشته است، با این حال جزء ثابتی از سیاست رسمی فرهنگ بوده است. در کنار مبارزه با جرائم آشکار فرهنگی، فرآیند مجرمانه ساختن صورت‌هایی از خرده‌فرهنگ جوانان، گاه به ایجاد هراس‌های اخلاقی و

ادعا سازی‌های مطرح‌شده از جانب برخی گروه‌های ذی‌نفوذ و بخصوص رسانه‌هایی همراه شد (Zokaei, 2014) که ارزش‌ها و رفتارهای نسل دوم و سوم انقلاب را در مواردی در تعارض با ارزش‌ها و سبک‌های مقبول جوانان (جوانان جنگ و انقلاب) می‌یافتند. مجرمانه ساختن صورت‌های فرهنگی عامه‌پسند گاه به شکل‌گیری مقاومت‌هایی در میان گروه‌های خرده‌فرهنگی و در مواردی نیز، مانند موسیقی‌های جدید (Golpoosh Nezhad, 2011) و معنویت‌گرایی‌های جدید (Khorasanfardi, 2011) فعالیت‌های زیرزمینی طرفداران آن‌ها منجر شد.

سال‌های پایانی دهه هشتاد و نیمه اول دهه نود، بحران‌های ساختاری با شدت بیشتری گذار و استقلال جوانان را تحت تأثیر قرار داد. بیکاری، فرصت‌های محدود اشتغال و التهاب‌های سیاسی در مقاطعی از دهه هشتاد، اشتیاق به مهاجرت جوانان را افزایش داد. به همان‌سان، فضای قدرت دهنده شبکه‌های مجازی به تدریج و به‌طور فزاینده‌ای نقش جبرانی و تکمیل‌کننده برای فرصت‌های فراغتی، ارتباطی در زندگی روزمره بسیاری از جوانان را ایفا کرده و با تأثیرگذاری بر ارزش‌ها و سبک‌های زندگی، بیش از هر زمانی استعداد شکل‌گیری نوقیله‌های مجازی و نیز خود ابرازی آن‌ها را فراهم ساخته است. تنوع، سیالیت و تجربه آنچه پل هموس (۱۹۹۵) آن را سوپرمارکت سبک می‌خواند اهمیت دوره زندگی و سن را در تجربه مصرف کاهش و هم‌زمان تغییر داده و نگرش جامعه و جوانان به مقوله جوانی را با تغییرات بنیادینی همراه ساخته است.

جوانی ایرانی در این سال‌ها انطباق زیادی با مدل جهانی فرهنگ جوانی داشته و سبک‌های متنوعی از زیست مجازی و غیرمجازی را دنبال کرده است. تنوع ابژه‌های نسلی و سیال شدن فزاینده مفهوم نسل، ابهام و پیش‌بینی‌ناپذیری را به رکنی از حیات جوانان تبدیل کرده است. روشن است که این تحولات فرهنگی را همچنان باید با توجه به قدرت مؤلفه‌های ساختاری (چون طبقه، جنسیت، جغرافیا) در ایجاد تفاوت‌ها و نابرابری‌ها در زندگی جوانان نگریست. تداوم‌ها و گسست‌ها در مسیر جوانی توصیف‌کننده تجربه جوانان امروز ایران است.

ملاحظات روش‌شناختی: استراتژی روش‌شناختی مقاله حاضر مبتنی بر تحلیل مروری منابع موجود از پژوهش مرتبط با ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جوانان، برخی نشریات متمرکز بر زیست جوانان در سال‌های دو دهه ۴۰ و ۵۰ و به‌طور ویژه پیمایش‌های بزرگ‌مقیاس و ملی است که امکان تحلیل روندها و مطالعه طولی در حول ارزش‌های موردبررسی را فراهم می‌سازند. برای این منظور پیمایش ملی عمده اجراشده در سازمان‌ها و مراکز رسمی چون سازمان ملی جوانان، وزارت کشور، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مورد استفاده قرار گرفته است. برای رعایت اختصار جزییات بیشتر مربوط به پیمایش‌ها و طراحی و نمونه آن‌ها در بخش تجربی مقاله ذکر شده است. پوشش نشریات در دهه ۴۰ به دلیل اهمیت این دوره در استقرار نهادهای خاص جوانان و پیوستگی است که سال‌های این دهه در سیاست فرهنگ با سال‌های دهه ۱۳۵۰ دارد. از این‌رو اگرچه در عمل تحلیل‌ها و داده‌ها در مواردی دوره‌ای طولانی‌تر را در برمی‌گیرد، باین حال این انعطاف زمانی برای مقاصد تحلیلی اجتناب‌ناپذیر است.

در ادامه به دنبال آن هستیم تا با تمرکز بر بررسی انتخابی از ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جوانان ایرانی در سال‌های پس از انقلاب، تحولات و تغییرات آن را در چهار دهه اخیر ترسیم کنیم. محورهای موردبحث با ملاحظه دسترسی تجربی به داده‌های طولی، مقایسه‌پذیری داده‌ها و همچنین اهمیت آن‌ها در زیست روزمره جوانان و انعکاس مختصات مهم ارزشی و سبک زندگی آن‌ها انتخاب شده‌اند.

۱) مراجع ارزشی (مناسبات خانوادگی و نسلی)

شناسایی مراجع ارزشی و بررسی تغییرات آن به‌طور سنتی شاخص مهمی در مطالعه تحولات فرهنگی گروه‌های مختلف و بخصوص نوجوانان و جوانان بشمار رفته است. از نیمه نخست قرن بیستم که اصطلاح گروه مرجع نخستین بار در سنت تعامل‌گرایانه به کار گرفته شد، نقدهای زیادی از جمله ایستایی و کاربرد محدود این واژه به آن وارد و از این‌رو

استفاده از تعبیر مراجع ارزشی و یا کانون‌های مرجع Reference Points مرجح می‌باشد. با الهام از کلی (Kelly) می‌توان مراجع را برحسب کارکردهای دوگانه‌ای که برای ارجاع فردی دارند (کارکردهای مربوط به ارزیابی وضعیت و ویژگی‌های خویش (تطبیقی) و کارکرد مربوط به اخذ هنجارها و ارزش‌ها (هنجاری) مشخص کرد (نقل در کوپر و کوپر، ۱۹۸۵: ۶۹۱). خانواده، مشاهیر، رسانه‌ها و مراجع سیاسی و دینی را می‌توان از مراجع کانونی مؤثر بر هویت‌یابی‌های جوانان ایرانی دانست که در ادامه روند نگرش جوانان نسبت به آن‌ها بررسی می‌شود.

الف) خانواده و مناسبات نسلی. برخی جامعه‌شناسان ایرانی نهاد خانواده را از ارکان اصلی فرهنگ ایرانی و دارای قابلیت انعطاف و خودترمیم‌گری می‌دانند. اگرچه مداخله‌های حداکثری در برخی سیاست‌گذاری‌های خانوادگی موضوعی برای نقد را نیز فراهم ساخته است (Ghaneei Rad et al., 2010). تحلیل ثانویه پیمایش‌های ملی در مجموع بیانگر استحکام تعاملات جوانان با والدین خویش و اتکا زیاد آن‌ها به دریافت حمایت‌های اجتماعی و عاطفی از آن است.

جدول ۱. نگرش جوانان به روابط خانوادگی خود

Table 1. Young people's attitude towards their family relationships

نوع پیمایش	پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان کشور ۱۳۹۹	پیمایش سبک زندگی دانشجویان ۱۳۹۴	پیمایش سبک زندگی دانشجویان ۱۳۹۴	پیمایش ارزش‌های جوانان ۱۳۸۳
سؤال (گویه)	صمیمیت رابطه با خانواده (ایسپا ۱۳۹۹)	صمیمیت رابطه با اعضای خانواده (ایسپا ۱۳۹۴)	برخورد محترمانه با والدین (ایسپا ۱۳۹۴)	چگونگی رابطه با پدر و مادر (پیمایش ملی ارزش‌های جوانان، ۱۳۸۳)
درصد	۸۶٫۶	۷۵٫۹	۷۱٫۰	بسیار صمیمی ۸۷٫۳ صمیمی ۱۱٫۲

۱. نمونه این پیمایش متشکل از ۱۱۵۷۳ نفر از جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله در سطح کشور است

اگرچه داده‌های فوق به معنای نادیده گرفتن تنش‌ها و اختلافات نسلی جوانان و والدین در برخی زمینه‌ها و یا برخی گروه‌های اجتماعی نیست. با این حال گفتمانی که در سال‌های دهه دوم و سوم انقلاب مناسبات نسلی را بحرانی و منقطع می‌پنداشت (Ghaderi, 2003) با قراین تجربی موجود قابل دفاع نیست. تعاملات نسلی البته فرآیندی از تغییر و تداوم را به‌طور هم‌زمان تجربه می‌کند که برآیند آن جوانان و والدین را در موقعیت متفاوت و جدیدی قرار داده است. منطق و واقعیات عملی زندگی بر سیاست‌های ارتباطی جوانان و والدین با یکدیگر مؤثر است. با کاهش نسبی نقش هنجاری خانواده و واگذاری بخش بیشتری از اقتدار نمادین و کارکردی آن به دیگر نهادها، در بسیاری از خانواده‌های متوسط ایرانی به شیوه‌ای ظریف و تدریجی به تنظیم مجدد انتظارات و نقش‌ها و جایگاه خود پرداخته‌اند. نتیجه این بازاندیشی به‌طور مستقیم غیرمستقیم کاهش تورم هنجاری و محدود شدن سخت‌گیری‌های والدین نسبت به انتخاب‌های مرتبط با سلامت و امنیت آن‌ها، تفاهم و همگرایی بیشتر و اجتماعی شدن دوطرفه در بسیاری از خانواده‌های متوسط شهری بوده است. بدیهی است که تفاوت‌های جنسیتی، جغرافیایی، طبقاتی و قومیتی همچنان توضیح‌دهنده بخشی از مناسبات نسلی هستند. قرارداد نسلی در ایران امروز علیرغم نمایش تنش‌ها و تفاوت‌هایی در ارزش‌ها و انتظارات نسل‌های بزرگ‌سال و جوان (در چهارچوب خانواده) در مجموع بر مسیر تداوم و حمایت متقابل است. برخلاف تعاملات در میدان خانواده، تفاوت‌های معنی‌دار در ارزیابی‌ها و تجارب نسلی را باید به نارضایتی‌ها و نگرانی‌های بیشتر نسل جوان در حوزه‌هایی مربوط دانست که آینده‌نگری، امنیت اقتصادی، کیفیت زندگی و بازنمایی آن‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

جدول ۲. ارزیابی گروه‌های سنی مختلف از شرایط اقتصادی و رفاهی کشور

Table 2. Evaluation of different age groups of economic and welfare conditions of the country

گروه‌های سنی	ارزیابی وضع اقتصادی			ارزیابی وضع رفاهی			ارزیابی فقر در جامعه		
	بدتر می‌شود	فرقی نمی‌کند	بهتر می‌شود	بدتر می‌شود	فرقی نمی‌کند	بهتر می‌شود	بدتر می‌شود	فرقی نمی‌کند	بهتر می‌شود
۱۸-۲۹	۴۹,۱	۲۹,۷	۲۱,۱	۳۳,۸	۳۴,۳	۳۱,۹	۵۶,۵	۲۶,۱	۱۷,۴
۳۰-۵۴	۴۷,۳	۲۸,۵	۲۴,۲	۳۲,۷	۳۳,۱	۳۴,۲	۵۴,۵	۲۴,۳	۲۱,۲
۵۵ و بالا	۴۰,۱	۲۸,۷	۳۱,۳	۲۷,۴	۳۲,۷	۳۹,۹	۴۶,۶	۲۶,۳	۲۷,۱

منبع: پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۴

چنانکه ملاحظه می‌شود در همه مؤلفه‌هایی که آینده‌نگری جوانان را نشان می‌دهد، نارضایتی جوانان از گروه‌های سنی بزرگ‌تر بیشتر است. مقایسه‌ای نتایج با مطالعات قبلی نیز روند تقریباً ثابتی از کم‌امیدی به آینده را نشان می‌دهد. در پیمایش ملی سال ۱۳۸۴ ایسپا^۱ جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله با امیدواری زیاد به آینده ۲۲,۹ درصد بوده‌اند در حالی که برای گروه‌های ۳۰ تا ۴۹ ساله و ۵۰ ساله و بیشتر این رقم به ترتیب ۲۶,۲ و ۳۴ درصد بوده است (۲۳۲).

این نارضایتی اگرچه بر اعتماد نهادین و تعمیم‌یافته جوانان تأثیرگذار است و بعلاوه (چنانکه در ادامه نشان خواهیم داد)، به کاهش مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی آن‌ها نیز انجامیده، با این حال موضع‌گیری برآمده از بی‌عدالتی‌های نسلی نیست.

۲. ارزش‌های دینی و ملی

ارزش‌های دینی و ملی ارکان مهمی از مفصل‌بندی هویتی جوانان ایرانی را شکل می‌دهند و نقش مهمی در هدایت سبک‌های زندگی آن‌ها را بر عهده دارند. پژوهش‌های عموماً کوچک‌مقیاس زیادی در دهه اخیر ارتباط دینداری با مؤلفه‌های مختلفی از سبک زندگی جوانان را از قبیل بدن، پوشش و حجاب (Shafie, 2011, Alinaghian, 2013)، برقراری

۱. این پیمایش با ۵۰۰۰ نمونه بر روی افراد ۱۵ تا ۶۵ ساله استان‌های منتخبی از کشور اجرا شد.

ارتباطات رماتیکیک با غیر هم‌جنس (Khajehnoori, 2012)، ارزش‌های جهان وطنانه (Azad & Shalchi, 2004) مصرف شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات مجازی (Hasani, 2016)، گرایش به مد، تناسب و ارزش‌های مصرفی (Mahdavicani, 2008) ارزش‌های سیاسی، مشارکت‌جویی و رفتارهای داوطلبانه و نمونه‌های مشابه موردبحث قرار داده‌اند. اگرچه اندازه کوچک نمونه‌ها و اعتبار یابی ضعیف برخی از شاخص‌های مورد استفاده تفسیر یافته‌ها در برخی از این مطالعات را با احتیاط همراه می‌سازد با این حال نتایج این مطالعات در مجموع بیانگر تأثیر کنترل‌کننده این ارزش‌ها بر سبک‌های زندگی مصرف‌گرایانه و مدرن و متأثر از فرهنگ مدرن غربی است.

اهمیت ارزش‌های دینی و ملی در سبک زندگی جوانان در عمل نقشی سیاسی نیز به آن‌ها بخشیده و ترکیب و تلاقی دیانت و ملیت و یا موضع‌گیری‌های جوانان نسبت به این مؤلفه‌های بنیادین هویت اجتماعی گاه معیاری برای انتخاب‌های دیگر و قرینه‌ای از ارزش‌ها، جهت‌گیری‌های سیاسی و سبک‌های زندگی که اختیار می‌کنند، به دست می‌دهد. ایرانی بودن، مسلمان بودن، ایرانی مسلمان بودن و مسلمان ایرانی بودن شناسه‌های هویتی است که بیانگر مواضع فردی و جمعی ارزشی جوانان بوده است.

جدول ۳. اولویت‌بندی‌های جوانان از میان شناسه‌های هویتی

پیمایش‌ها	من ایرانی هستم	من مسلمان هستم	من ایرانی مسلمان هستم	من مسلمان ایرانی هستم	اشاره به هویت قومی	شهروند جامعه جهانی
پیمایش هویت دینی و ملی جوانان ۱۳۸۶	۱۵,۰۵	۱۴,۱۱	۳۱,۵	۳۹,۲	-----	-----
ارزش‌های و نگرش‌های جوانان ۱۳۹۹	۴۹,۱	۱۴,۱	-----	-----	۱۳,۲	۲۱,۶

مقایسه تغییرات اولویت جوانان از میان شناسه‌های فوق آشکارا نشان‌دهنده تقابل‌های هویتی در دو مقطع و نیز غلبه ترجیحات هویتی ملی‌گرایانه و به موازات رشد ارزش‌های

جهان‌وطنانه در سال‌های اخیر است

در سطحی دیگر تأملی بر نتایج مطالعات پیمایشی در کشور نشان می‌دهد که اگرچه ارزش‌های دینی همچنان اهمیت زیادی برای جوانان دارند با این حال در قیاس با گروه‌های سنی بزرگ‌تر این اهمیت اندکی کمتر است و علاوه بر این در چهار دهه اخیر روندی رو به کاهش داشته است. در پیمایش ملی ایسپا بر روی سبک زندگی دانشجویان که در سال ۱۳۸۸ و ۱۳۹۳ انجام شد، به ترتیب ۸۷,۴ و ۷۳,۴ درصد جوان‌ها به میزان زیاد و خیلی زیاد به دین خود افتخار کرده‌اند. این رقم برای کل شهروندان (جمعیت ۱۸ ساله و بالاتر) ۹۰ در صد بوده است. در ۴ پیمایش ملی دیگر اجرا شده در دهه ۸۰ نیز در مقایسه بین نسلی، جوانان کمتر از گروه‌های سنی بزرگ‌تر خود را مذهبی می‌بینند.

جدول ۴. ارزیابی افراد از میزان مذهبی بودن خود

Table 4. People's assessment of their level of religiosity

پیمایش ملی گروه‌های مرجع ۱۳۸۷	پیمایش ملی هویت دینی و ملی جوانان ۱۳۸۶	پیمایش ملی ارزش‌های جوانان ایران (۸۳)	ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۱۳۸۰		پیمایش‌ها
۲۹ تا ۱۵	۲۹ تا ۱۵	۲۹ تا ۱۵	۲۹ تا ۱۵	۲۹ تا ۱۵	گروه سنی
۲۹,۸	۳۷	۳۶,۹	۵۷,۳	۴۵,۹	زیاد
۵۵,۴	۴۹,۷	۵۱,۸	۳۷,۳	۴۶,۷	تا حدودی
۱۴,۸	۱۲,۵	۱۱,۳	۵,۵	۷,۷	کم

تغییرات ملموس‌تر در ارزش‌های دینی را که به‌طور سیستماتیک در پیمایش‌های مختلف نمایان است به وجوه مناسکی و رفتاری دین‌باز می‌گردد. شاخص‌های مختلف پایبندی به دستورات و هنجارهای دینی و توجه به مناسک در دو دهه اخیر کاهش قابل‌ملاحظه را در میان جوانان نشان می‌دهند.

جدول ۵. اهتمام جوانان به شاخص‌های مناسکی و رفتاری دین

Table 5. Young people's interest in ritual and behavioral indicators of religion

ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ۱۳۹۹	سنجش سرمایه اجتماعی کشور ۱۳۸۸ (شهروندان)	پیمایش ملی کیفیت زندگی مردم ایران ۱۳۹۳ (جوانان)	پیمایش رفتار سیاسی مردم ایران ۸۴ (جوانان)	ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۱۵ تا ۲۹ (۱۳۸۳)	پیمایش ملی ارزش‌های جوانان ایران ۸۳	شاخص‌های دینی
زیاد ۳۲,۶ گاهی ۳۶,۵ اصلاً ۳۰,۵			زیاد ۸۱,۷ گاهی ۱۲,۱ بندرت ۶,۲ (۸۴)		زیاد ۶۵,۲ گاهی ۲۳,۱ بندرت ۱۱,۷	تقید به نمازخواندن
	۱۶	۲۷,۸	۱۶,۵	زیاد ۸۳,۷ متوسط ۱۰,۳ کم ۶		تقید به روزه گرفتن
		زیاد ۱۷,۱ کم ۵۰,۴ متوسط ۳۲ (نماز جمعه)		زیاد ۱۰ گاهی ۲۰,۹ بندرت ۶۹,۱		اهتمام به شعائر (صدقه، امر به معروف، نماز جماعت و جمعه)
	۸۵,۶	۵۰,۵	۷۸,۹			ایمان به عنوان معیار انتخاب همسر (زیاد و خیلی زیاد)

در مجموع اطلاعات پیمایش‌ها نشان‌دهنده فاصله بیشتر جوانان از بزرگ‌سالان در دینداری‌های مناسکی و دینداری‌های پیامدی است. (نگاه کنید به ایسپا، ۱۳۸۴: ۳۲۳ و ۳۳۰ و نیز فرجی و کاظمی، ۱۳۸۹). به نظر می‌رسد دینداری‌های بالاتر در وجه مناسکی می‌تواند نقش و اهمیت بیشتری در تعیین چهارچوب و گرایش‌های رفتاری و انتخاب‌های سبک زندگی جوانان داشته باشد. اعتقاد به جوهره دین و توسل به دین به عنوان ارزشی غایی رخنه عمیق‌تر و وسیع‌تری در بدنه جامعه داشته و از تحولات جامعه مدرن کمتر تأثیر

پذیرفته است، با این همه تعهد و التزام عملی زیاد به آیین و مناسک دینی اهمیت دین را به عنوان استراتژی رفتاری برای پیشبرد اهداف مادی و غیرمادی جوانان تقویت می‌کند. به بیان دیگر پایبندی به مناسک، به کارگیری استراتژی دین در زندگی روزمره است و تضمین بیشتری برای انتخاب سبک زندگی بر اساس دین فراهم می‌سازد. بدیهی است که توجه به مناسک برگرفته از تفسیر اولیه از دین و انتخاب ارزش‌های مربوط به آن است، با این همه افول پایبندی به مناسک دینی را بدون تردید می‌توان مجوزی به جوانان برای رفت و آمد در مرزهای متنوع‌تر و فردگرایانه‌تری از سبک‌های زندگی قلمداد کرد. تنوع‌گزینی و ترکیب‌ها و پیوند زنی‌های فرهنگی (سبک زندگی) برآمده از مواجهه سیال‌تر و فردی‌تر با انتخاب‌های دینی و غیردینی و گزینش از پهنه وسیع‌تری است. این ترددها به نوبه خود بر تفسیر جوانان از دین و ارزش‌های دینی نیز مؤثر است.

در مجموع پیمایش‌های مختلف انجام شده در دو دهه گذشته بیانگر غلبه عناصر محتوایی و جوهری دین بر عناصر مناسکی آن است. غلبه کارکرد دین بر عملکرد دین را در اولویت داشتن دینداری برای هدفمندی و ایجاد آرامش، اعتماد به نفس در لحظات سخت تصمیم‌گیری، پر کردن خلأ زندگی و رهایی از انزوا و تنهایی می‌توان یافت (Zokaei, 2007).

برخلاف دینداری که موضوع مطالعات تجربی نسبتاً زیادی قرار داشته است، هویت‌یابی‌های ملی کمتر موضوعی برای پژوهش‌های تجربی بخصوص با مخاطب جوان بوده است و از این رو اطلاعات زیادی درباره تغییرپذیری‌های هویت ملی در گروه‌های مختلف جوانان، زمینه‌های مؤثر بر نگرش و ارتباط جوانان با هویت ملی و مهم‌تر از آن آثار هویت‌یابی‌های ملی بر انتخاب ارزش‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها، مشارکت‌جویی‌های اجتماعی و سیاسی و در کل سبک‌های زندگی جوانان در دست نیست. تحولات نگرش به هویت ملی در نگاهی کلی آهنگی مشابه با هویت‌یابی‌های دینی را نمایان می‌سازد. مطالعات موجود (Hajjani, 2011; Zokaei, 2007) ضمن آنکه در مجموع نمره کمتر هویت ملی جوانان را نسبت به دیگر گروه‌های سنی نشان می‌دهد، تعلق بیشتر آن‌ها به

مؤلفه‌های فرهنگی تاریخی هویت ملی (مثلاً زبان، پرچم، ادبیات کلاسیک) در قیاس با ابعاد اجتماعی و به‌ویژه ابعاد سیاسی را نیز آشکار می‌سازد:

جدول ۶. افتخار به ایرانی بودن

Table 6. Pride in being Iranian

ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ایسپا ۱۳۹۹	سنجش سرمایه اجتماعی کشور ۱۳۹۴	سنجش سرمایه اجتماعی کشور ۱۳۹۴	پیمایش ملی ارزش‌های جوانان ایران ۱۳۸۳	ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۸۰)	گروه‌های سنی
۱۸ تا ۳۵ سال	کل شهروندان	۱۸ تا ۲۹ سال	۱۵ تا ۲۹ سال	۱۵ تا ۲۹ سال	
۴۸,۷	۸,۸	۱۰,۱	۵,۵	۶,۴	کم
۴,۲	۱۵,۸	۱۷,۹	۸,۲	۹,۹	متوسط
۴۶,۰	۷۵,۵	۷۲,۰	۸۶,۳	۸۳,۸	زیاد

همان‌طور که ملاحظه می‌شود افتخار به هویت ملی همچنان هویت‌یابی غالب جوانان است. با این حال تکثر مراجع هویتی و ارزشی جوانان و فرایند جهانی‌شدن فرهنگی از اولویت آن به طرز چشمگیری کاسته است. نگرش منعطفانه‌تر جوانان به هویت ملی که در مقایسه نتایج آن‌ها به نمونه بزرگ‌سال نیز به چشم می‌خورد تا اندازه‌ای مرتبط با مصرف بیشتر محصولات عامه‌پسند غربی و مجاورت به آنچه فرهنگ جهان‌وطنی خوانده می‌شود است. از نظر بک جامعه‌شناسی آلمانی چشم‌انداز جهان‌وطنانه «به افراد امکان می‌دهد هم‌زمان خود را بخشی از جهان تهدید شده و نیز وضعیت و تاریخ محلی خاص خویش دانسته و همچنین نشان‌دهنده به رسمیت شناخته شدن تفاوت فراسوی کج‌فهمی‌ها از تعلقات سرزمینی و همگن‌سازی‌هاست» (نقل در پاین، ۲۰۰۶: ۱۴).

برخی مطالعات همچنین نشان‌دهنده وضعیت برساخته هویت ملی جوانان و تابعیت آن از بازناندیشی‌ها و قضاوت آنان از شرایط و موقعیت کشور است. در پیمایش سال ۸۶، به

۱. در صدها مربوط به پاسخ به این‌گونه است: "کاش در کشور دیگری غیر از ایران زندگی می‌کردم."

ترتیب ۲۶ و ۱۹,۴ درصد جوانان کسب موفقیت‌های علمی و ورزشی را با احساس خوب به ایرانی بودن پیوند زده بودند. به همان‌سان آنچه در شکل‌دهی حس بد آن‌ها از ایرانی بودن دخیل بوده است به ترتیب شکست در میداين ورزشی (۷,۹۰٪)، مقایسه وضع علمی کشور (۵,۸۹٪)، مقایسه وضع سیاسی (۸۸٪) و مشاهده تبعیض و بی‌عدالتی (۲,۶۱٪) بوده است. از سوی دیگر قراین تجربی نشان‌دهنده عناصری از چند سویگی و ابهام نسبت به هویت ملی نیز هست. برای مثال علیرغم احساس تعلق ملی زیاد در میان جوانان، به موازات اشتیاق زیادی در آن‌ها برای مهاجرت به دیگر کشورها مشاهده می‌شود.

پیمایش‌های مختلف در سال‌های بعد از انقلاب تداوم و افزایش نسبی میل به مهاجرت را نشان می‌دهند.

جدول ۷. تمایل جوانان به مهاجرت در صورت مهیا شدن شرایط

Table 7. Willingness of young people to migrate if the conditions are right

ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ۱۳۹۹		ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی فرهنگی شهروندان نهرانی ۱۳۹۰		سبک زندگی دانشجویان ۱۳۹۴			سنجش سرمایه اجتماعی ۲۰۱۳۹۴			پیمایش هویت دینی و ملی جوانان ایران ۱۳۸۶ ^۱		پیمایش ملی ارزش‌های جوانان ۱۳۸۳	
کم	تا حدی	زیاد	خیر	بلی	معلوم نیست	بلی	زیاد	تا حدی	کم	زیاد	تاندازه‌ای	کم	پاسخ درصد
۵۱,۴	۵,۴	۴۳	۵۰,۵	۴۹,۵	۳۸,۸	۳۰,۲	۳۰,۴	۳۰,۴	۲۲,۳	۵۱,۲	۲۹,۶	۲۸,۰	۴۲,۲

بدیهی است که اشتیاق به مهاجرت بیش از آنکه نشانه تعلق محدود به هویت ملی باشد

۱. این پیمایش توسط نگارنده با نمونه‌ای ۴۵۰۰ نفری از جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله مناطق شهری و روستایی ده استان

منتخب کشور در سال ۱۳۸۶ اجرا شد

۲. جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال

۳. گروه سنی ۱۵ تا ۲۹ سال. نمونه پیمایش ۵۰۰۰ نفر

واکنشی به کنارگذاری‌های ذهنی و یا عینی و یا سیاستی برای افزایش فرصت‌های زندگی است. افزایش آهنگ مهاجرت‌های جوانان ایرانی در سال‌های بعد از انقلاب، جنگ و یا در دهه اخیر وقایع سال ۸۸ عموماً واکنشی به شرایط ساختاری جامعه است در مجموع روند مطالعات انجام‌شده از هویت‌یابی‌های ملی و دینی جوانان ضمن آنکه همچنان نشانه‌های خفیفی از تنش و تضاد در هویت ایرانی و اسلامی را به نمایش می‌گذارد، بیانگر چند سویگی و ابهام در برخی نگرش‌های آن‌ها به این مؤلفه‌ها نیز هست. ارزیابی جوانان از زمینه‌های مثبت و منفی تقویت دینداری و هویت ملی در سطح فردی و اجتماعی گواهی بر وجه بازاندیشانه این هویت‌ها و متنوع شدن شیوه‌های ارتباط با آن‌هاست. این نتیجه همچنین مؤید نگاه مفصل‌بندی شده به هویت و ترکیب‌بندی‌های متفاوت و سیالی است که جوانان بر اساس امتزاج شرایط تاریخی، محلی و جهانی بر می‌سازند.

۳. ارزش‌های فراغتی

تردیدی نیست که تجارب و کنش‌های رفتاری جوانان در آنچه زمان آزاد و تفریح شناخته می‌شود، شاخصی بسیار مهم در شکل‌دهی سبک‌های زندگی جوانان است. به‌زعم بسیاری از پژوهشگران فرهنگ و اجتماع، مؤلفه‌هایی که با آن سبک زندگی تعیین می‌گردد (پوشش و لباس، مدیریت بدن، مصارف زمان، مکان، تکنولوژی، سلیقه‌ها و عادات غذایی و مانند آن) عموماً در کنش‌های فراغتی جستجو می‌شوند و یا نقش و اهمیت فراغتی مهمی دارند.

مرور نگرش‌ها و نیز تجارب فراغتی جوانان ایرانی در چهار دهه اخیر بیانگر تغییرات جدی کمی و کیفی در کنش‌های فراغتی و درک و معناسازی از آن است. وقوع انقلاب اسلامی انتظار تغییرات عمیق رفتاری و ارزشی در نگرش و پرداخت به فراغت را ایجاد کرد. تقبیح نگرش لیبرال غربی به فراغت (در شکل تفریحات شبانه در برخی شهرهای بزرگ، ارتباط آزاد دختر و پسر در حوزه عمومی و برخی کانون‌های فراغتی ویژه جوانان)، محدود ساختن، تغییر و یا سانسور در مضمون و محتوای برخی سرگرمی‌های

رسانه‌ای و عامه‌پسند (در موسیقی، تلویزیون و سینما و کتاب)، کنترل و نظارت بر حوزه عمومی، رواج برخی گفت‌وگوهای سخت‌گیرانه و یا نقادانه به فراغت، تلاش برای ترویج ارزش‌های دینی در حوزه عمومی از جمله مداخلات ارزشی و نهادین برای تغییر نگاه و رفتارهای فراغتی جوانان بودند. در سال‌های دهه شصت تجربیات فراغتی جوانان تحت‌الشعاع جنگ و فضای جامعه عموماً محدود به چهارچوب خانواده و پرداختن به فعالیت‌هایی نظیر گپ و گفت با اعضای خانه، تماشای تلویزیون، مطالعه و استراحت بودند (نگاه کنید به شیخ ۱۳۷۴). به همان‌سان در نخستین پیمایش ملی پس از انقلاب که در سال ۱۳۷۴ اجرا شد، اولویت فراغتی جوانان به ترتیب تماشای تلویزیون، استراحت در منزل، معاشرت با اقوام و دوستان، مطالعه، مراجعه به مسجد، قدم زدن، گوش کردن به رادیو، مراجعه به پارک، ورزش و کارهای دستی (هنری) بوده است^۱ (Mohseni, 2000). مروری بر این فهرست گویای تنوع محدود در فعالیت‌ها، بیان احتمالاً محافظه‌کارانه برخی فعالیت‌ها (چون گوش دادن به موسیقی و تماشای ویدئو)، اولویت کمتر مصرف رسانه‌ای، غلبه شیوه‌های انفعالی و جایگاه نازل علایق و مصارف فراغتی بیرون از منزل مانند سفر کردن و یا مراجعه به پارک و ورزش است.

الگوی فراغتی سال‌های پایانی دهه ۷۰ نیز اگرچه تنوع بیشتری را به نمایش می‌گذارد و با رونق نسبی سینما، توسعه آموزش عالی، علاقه بیشتر به ورزش و توجه بیشتر جوانان به حوزه عمومی از سال‌های دهه شصت فاصله آشکاری دارد، با این حال محدودیت و نابرابری در دسترسی‌ها (به واسطه اثرات جنگ و تحریم) و نگاه ایدئولوژیک و ابزاری به آن همچنان وجه ممیزه آن است. در منشور تربیتی نسل جوان (۱۳۷۴) که سند تربیتی و چهارچوب عمل کار با جوانان در مرکز ملی جوانان را ترسیم کرده است، فراغت مقوله‌ای صرفاً تربیتی و الزاماً در خدمت ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب دیده شده است و ایده مهندسی فراغت باهدف ایجاد انضباط و همگن‌سازی سلیقه‌ها و عرضه محوری در برنامه‌های دولتی و رسمی (مثلاً در فرهنگ‌سراها و یا مدارس) اولویت سیاست فرهنگ در

۱. این پیمایش اطلاعات جوانان را در دو گروه سنی ۱۶ تا ۲۴ و ۲۵ تا ۳۴ ساله تنظیم کرده است که از طبقه بندی رایج فاصله دارد و استفاده از آن برای مقایسه طولی دشوار است.

حوزه فراغت جوانان بود. چنین رویکردی الزاماً منطق حکومت‌پذیری را در ترویج فراغت دنبال کرده و هدف فراغت را فی‌نفسه تقویت نهادها و در خدمت ارزش‌های سیاسی می‌دانست.

سال‌های دهه هشتاد با گسترش فرآیند جهانی‌شدن به‌ویژه از مجرای تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی و رونق نسبی اقتصاد و رواج مصرف‌گرایی در کشور، آهنگ و روند مصارف فراغتی را با تغییرات زیادی همراه ساخت. تحول تأثیرگذار دیگر افزایش سهم جمعیت جوان کشور (متأثر از افزایش مولید دهه ۶۰)، سهم و حضور بیشتر دختران در دانشگاه‌ها و حوزه عمومی، تمایل به مشارکت‌های جدید در انجمن‌های مدنی و داوطلبانه و نیز بی‌نظمی‌های ظاهرشده در چرخه گذار جوانان بود که در نتیجه آن تحصیلات دانشگاهی بر ازدواج مقدم دانسته می‌شد (Zokaiei:2005). برآیند این تحولات رشد نسبی فرهنگ مردم‌پسند (در شکل موسیقی، گرایش به مد و تناسب) و علاقه و مشارکت بیشتر جوانان در تولید و مصرف آن را به دنبال داشت. سرانجام وجه مشخصه تجارب و فضای فراغتی جوانان سال‌های پایانی دهه ۹۰ را باید گسترش و استفاده روزافزون از رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی دانست. جدول زیر به‌خوبی اهمیت فزاینده فرهنگ رسانه‌ای در اولویت‌های فراغتی جوانان در سال‌های دو دهه ۸۰ و ۹۰ را نشان می‌دهد:

جدول ۸. اولویت‌های فراغتی جوانان در دو دهه اخیر

Table 8. Leisure preferences of young people in the last two decades

اولویت پنجم %	اولویت چهارم %	اولویت سوم %	اولویت دوم %	اولویت اول %	پیمایش‌ها
تماشای ویدئو و دی‌وی دی ۲۱,۴	مطالعه کتاب ۲۳,۵	معاشرت با دوستان ۲۴,۴	گوش دادن به موسیقی ۴۵,۳	تماشای تلویزیون ۷۴,۵	پیمایش ارزش‌های جوانان ۸۳
مطالعه کتاب و روزنامه ۱۵,۷	استفاده از کامپیوتر ۲۰,۳۰	گوش دادن به موسیقی ۲۹,۴	معاشرت با دوستان ۳۲,۶	تماشای تلویزیون ۷۱,۵	پیمایش ارزش‌های جوانان ۸۶
تماشای ماهواره ۲۲,۵	مطالعه کتاب، مجله و روزنامه ۲۳,۶	گوش دادن به موسیقی ۳۷,۵	معاشرت با دوستان ۳۸,۳	تماشای تلویزیون ۶۸,۶	پیمایش ارزش‌های جوانان ۸۹

پیمایش‌ها	اولویت اول٪	اولویت دوم٪	اولویت سوم٪	اولویت چهارم٪	اولویت پنجم٪
سرمایه فرهنگی در تهران ۱۳۹۳	مطالعه ۱۹,۱	تماشای تلویزیون ۱۴,۸	ورزش ۱۱,۳	پارک ۸,۳	اینترنت ۴,۷
پیمایش ارزش‌های جوانان ۱۳۹۹	استفاده از پیام‌رسان‌ها ۷۶,۹	موسیقی ۶۹	رادیو و تلویزیون ۴۹,۲	ورزش ۳۰	ماهواره ۲۷,۸

تأملی بر این لیست بیانگر افزایش سهم فرهنگ رسانه‌ای در فراغت جوانان از سال‌های دهه ۸۰ به بعد می‌باشد. درحالی‌که تا پیش‌ازاین دهه تلویزیون منبع اصلی سرگرمی بشمار می‌آمد، با رواج تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی بخش زیادی از زمان آزاد جوانان صرف استفاده‌ای فراغت از آن‌ها گردید و به‌طورجدی آن را تحت‌الشعاع قرار داد.

با ظهور نسل دوم رسانه‌های مجازی که اصطلاحاً به وب دو و یا وب اجتماعی شناخته می‌شود (نگاه کنید به چادوری ۲۰۱۴) و تولید گوشی‌های هوشمند میل به معاشرت پذیری و شبکه‌سازی در میان جوانان ایرانی تشدید شد. شبکه‌های اجتماعی به بخش مهمی از زندگی روزمره جوانان تبدیل شده و بر هویت‌یابی و درک آن‌ها از خود و اجتماع خود تأثیر گذاردند. مطالعات اخیر (Hasani, 2016) نشان می‌دهند که وب گردی، خواندن کامنت و نوشتن کامنت، درج مطالب در صفحات شخصی و بروز رسانی پروفایل مهم‌ترین فعالیت‌های آنلاین جوانان را شکل می‌دهد که به ترتیب با استفاده از شبکه‌های اجتماعی چون وایبر، واتس آپ، اینستاگرام و فیس‌بوک صورت گرفته‌اند. به همان‌سان انگیزه‌های اصلی کاربران از استفاده از شبکه‌ها نیز سرگرمی، کسب اطلاعات و اخبار، حفظ ارتباط با دوستان و یافتن دوستان قدیمی عنوان شده است که با انگیزه‌های استفاده از شبکه در جوانان دهه گذشته تفاوت‌های محسوسی را نشان نمی‌دهد. به نظر می‌رسد که کارکردهای فراغتی جبرانی و تکمیلی شبکه‌های اجتماعی همچنان نقش تعیین‌کننده‌ای در توجه جوانان به آن دارد. از سوی دیگر شبکه‌های اجتماعی سلیقه‌ها، نیازهای فراغتی و تجارب عاطفی و اظهاری جوانان را به‌سرعت تغییر داده‌اند. لذت برقراری ارتباط گسترده و فارغ از

۱. پیمایش فوق با نمونه معرف ۱۲۰۰ نفری در سال ۹۳ در شهر تهران اجرا شده است. نمونه نمایش داده شده گروه

محدودیت‌های زمانی و مکانی، هیجانی غیرقابل جایگزین را نصیب جوانان می‌سازد. این فرصت‌ها و دستاوردها البته در سطح فردی در بسیاری موارد موجه، ضروری و قدرت‌دهنده است. فراغت مجازی مصداقی از قدرتمند شدن بیشتر جوانی و فرصتی برای تسخیر فضا و زمان (هرچند اندک) به جماعت‌هایی می‌دهد که ممکن است با محرومیت، کنارگذاری و یا احتمالاً سبک زندگی جرم‌انگاشته شده مواجه باشند. این نگرش همدردانه و فرامدرن به نقش جهانی شبکه که برخی نظریه‌پردازان پست‌مدرن نیز (Rojek & Rabertson, 2004; Urry, 1997) آن را مفهوم‌سازی کرده‌اند، بخشی از واقعیت فراغت مجازی است. با این حال وابستگی زیاد به شبکه‌ها، مهارت‌های جوانان برای جستجوی سرگرمی‌های مهارتی و خلاقانه را در برخی موارد محدود ساخته است. سرکشی‌های عادی و مناسکی به شبکه ذائقه مطالعه تأملی در ایران را تغییر داده است و رفتار شبکه‌ای بسیاری از جوانان ایران بیش از آنکه از نیاز جستجوگرانه و هدفمند آن برخیزد، رفتاری هنجاری و انفعالی است. به قول روژک (۲۰۱۰) فراغت در فضای جهانی شدن (شبکه‌ها) فراغتی است که امکان معنایابی به افراد نمی‌دهد. هم‌صدا با برخی مخالفین جهانی شدن (مانند کاستلز، ۲۰۰۰ و هورت ۲۰۰۶) فراغت شبکه‌ای را باید امتدادی از روابط قدرت هژمونیک فرهنگی دانست که برآیند آن محدود کردن انتخاب‌های فردی، دور ساختن فراغت از متن اجتماعی آن و کالایی ساختن عادات فراغتی بوده است

۴. ارزش‌های مشارکت جویانه

تغییرات ساختاری، نهادین و ارزشی در سطوح ملی و فراملی در چهار دهه اخیر در کنار تشدید اثرات جهانی شدن، به‌ویژه از مجرای فرهنگ جدید رسانه‌ای، ماهیت ارزش‌های مشارکتی و مدنی در میان جوانان را با تغییرات جدی همراه ساخته است. در سال‌های پس از جنگ با ثبات نسبی حاکم بر جامعه و افزایش آماری جمعیت جوان مسئله شهروندی جوانان در ایران نیز مورد توجه بیشتری قرار گرفت. تجربه مشارکت اجتماعی و سیاسی جوانان در سال‌های پس از انقلاب اگرچه متأثر از شرایط و تحولات سیاسی و فرهنگی جامعه نوساناتی را نشان می‌دهد با قالب و آهنگ جهانی رفتارهای مشارکتی جوانان نیز

تشابهات زیادی را نشان می‌دهد. مرور متون مربوط به مشارکت و ارزش‌های سیاسی جوانان بیانگر آثار تعیین‌کننده کنار گذاری‌های ساختاری (در شکل‌بیکاری، فرصت‌های اشتغال محدود، تأخیر ورود به بزرگ‌سالی، گفتمان‌های غیرهمسو، کلیشه‌ای و تبعیض آمیز) می‌باشد. پژوهش‌های تجربی انجام‌شده در ایران ارتباط بی‌واسطه بیگانگی‌های تجربه‌شده جوانان در میدان‌های آموزشی و تحصیلی (Zokaei, 2015) میدان‌های فضایی و حوزه عمومی، عرصه‌های حرفه‌ای و شغلی و کنار گذاری‌های قومی و زبانی را با بی‌علاقگی و انفعال سیاسی آن‌ها نشان می‌دهد. به همان‌سان در سطح ذهنی نیز ارتباط مشارکت سیاسی جوانان با متغیرهای متعددی همچون اعتماد سیاسی و اجتماعی، خوش‌بینی به آینده، احساس اثربخشی، سرمایه اجتماعی (Ghiasvand, 2012)، ارزش‌های فرامادی، تعهد دینی و ملی مرتبط دانسته شده است.^۱

بر اساس پیمایش ملی انجام‌شده در ایران (Isipa, 2015) بر اساس شاخص مشارکت سیاسی دانشجویان کشور که با مؤلفه‌های طرفداری از گروه‌های سیاسی، شرکت در انتخابات، فعالیت به نفع کاندیدها، بحث سیاسی و دنبال کردن اخبار تحولات سیاسی مورد پرسش قرار گرفته است، ۷۵٫۹ در صد کم، ۲۱ در صد متوسط و تنها ۱٫۵ در صد مشارکت زیاد داشته‌اند. ارقام فوق به‌وضوح اولویت پایین مشارکت سیاسی در جوانان را آشکار می‌کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. برای مروری بر ادبیات مشارکت اجتماعی جوانان در ایران نگاه کنید به تاج مزینانی و همکاران ۱۳۹۰

جدول ۹. توزیع دانشجویان بر اساس مشارکت در فعالیت‌های مختلف سیاسی

Table 9. Distribution of students based on participation in various political activities

ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۱۳۸۰ تا ۱۵ تا ۲۹			پیمایش فرهنگ سیاسی مردم ایران ۱۳۸۴ (۱۵ تا ۲۹ سال) ^۲			پیمایش سبک زندگی دانشجویان ۱۳۹۴ (۱۸ سال و بالاتر) ^۱			فعالیت‌های سیاسی
زیاد	متوسط	کم	زیاد	متوسط	کم	زیاد	متوسط	کم	
			۷,۸	۱۶,۳	۷۵,۹	۱۱,۱	۲۴,۶	۶۴,۳	طرفداری از گروه‌های سیاسی کشور
			۵۴,۴	۲۱,۸	۲۳,۸	۵۶,۰	۲۴,۴	۱۸,۸	شرکت در انتخابات
			۱۲,۱	۱۴,۴	۷۳,۶	۱۶,۳	۲۴	۵۹,۷	فعالیت به نفع کاندیداها یا گروه‌های سیاسی
			۱۸,۴	۲۲,۰	۵۹,۶	۲۹,۱	۳۰	۴۰,۸	بحث سیاسی با دوستان و آشنایان
۳۲,۱	۳۲,۲	۳۵,۷	۲۷,۳	۲۷,۱	۴۵,۷	۳۹,۱	۲۹,۴	۳۱,۵	دنبال کردن اخبار تحولات و رخدادهای سیاسی کشور

ارزیابی پاسخ‌های انفرادی به سؤالات شاخص بیانگر آن است که علیرغم میل و احساس مسئولیت آن‌ها برای تأثیرگذاری که شرکت در انتخابات گویای آن است، مهیا نبودن زمینه‌های نهادین و ساختاری فعالیت‌های سیاسی آن‌ها را محدود ساخته است. در دهه گذشته فعال‌ترین نقش سیاسی جوانان شرکت در انتخابات به‌ویژه ریاست جمهوری بوده است. رفتار سیاسی غیرمستمر و مقطعی هم‌زمان بیانگر احساس اثربخشی سیاسی محدود جوانان و نیز رفتار سیاسی استراتژیک آن‌هاست. تفاوت قابل توجه دیگر کاهش بحث

۱. این پیمایش ۲۶۰۰ دانشجوی ۱۸ سال و بالاتر کشور را پوشش می‌دهد. با این حال ۹۳ درصد نمونه در رنج سنی ۱۸

تا ۳۰ سال قرار دارند

۲. نمونه این پیمایش ۴۸۷۹ نفر از افراد ۱۵ سال به بالای ۳۰ استان کشور است

سیاسی با دوستان است که مهم ترین دلیل آن را می توان در اولویت یافتن فرهنگ رسانه ای (به جای فرهنگ شفاهی) و دسترسی به کانال های مختلف خبری در فضای مجازی دانست. سویه دیگر تأثیر گذار بر رفتارهای مشارکتی جوانان در سال های پس از انقلاب، سطح پایین اعتماد نهادین و اعتماد تعمیم یافته است. اعتماد کمتر جوانان به سیاست، سیاسیون و در مجموع به عدالت توزیعی بیانگر آسیب پذیری بیشتر جایگاه شهروندی آنها و چالش های جدی آنها در مسیر استقلال یابی است. پیمایش های دو دهه اخیر نشان می دهند که نسبت به دیگر گروه های سنی، جوانان اعتماد کمتری به سیاسیون و اهداف و برنامه های آنها دارند. به همان سان نمرات کمتر آنها در شاخص اعتماد اجتماعی نیز مؤید افول سرمایه اجتماعی در مقیاس عمومی جامعه و آسیب پذیری بیشتر جوانان نسبت به آن است.

به این ترتیب برخلاف برخی نظریه پردازان که از بی علاقه گی و دلزدگی جوانان به موضوع سیاست صحبت می کنند و آنها را نیروهای محافظه کار (Furlong & Cartmel, 1997) و یا نمایش دهنده بیگانگی انفعالی می خوانند (Valas, 1998:190)، مقوله سیاست به واسطه ارتباط بی واسطه آن با کیفیت زندگی و ارزش ها و آرمان های جوانان ایرانی حائز اهمیت زیادی است. بدون تردید تأثیر مستقیم مواضع سیاسی کاندیداها در انتخابات مختلف بر انتخاب های سبک زندگی جوانان را می توان از دلایل این توجه دانست.

از سوی دیگر برخلاف برخی تلقی های عمومی در ایران و نیز گفتمان های آکادمیکی که رفتار و مشارکت سیاسی جوانان را با هویت های نسلی پیوند می زنند (برای نمونه برانگارت و برانگارت ۱۹۹۰)، تجربه نسلی جوانان ایرانی همچنان به ایده و استراتژی های مشارکت در معنای کلاسیک آن علاقه مندند. البته در سویه کلی قراین کافی برای چرخشی نسبی به مشارکت جویی های جدید و توجه به آنچه گیدنز (۱۹۹۰) آن را سیاست معطوف به زندگی می خواند قابل مشاهده است. برای نمونه در پیمایش اخیر ایسپا و در شاخص توجه به حفظ محیط زیست و توسعه منابع طبیعی دانشجویانی که فعالیت زیاد، متوسط و کم داشته اند به ترتیب برابر با ۱۸٫۹، ۷۴٫۷ و ۶٫۵ درصد بوده اند. به همان سان

مشارکت عاطفی و اظهاری جدید که تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین زمینه آن را فراهم ساخته است، نقش مهمی از هویت‌یابی‌های اجتماعی و سیاسی جوانان ایفا می‌کنند. بااین‌همه علاقه به سیاست در معنی متداول آن همچنان بالاست و پیمایش‌های مختلف در سال‌های پس از انقلاب بیانگر مؤید آن می‌باشند.

وجه رفتاری مهمی از ارزش‌های مشارکتی را باید در رفتارهای داوطلبانه و عام‌المنفعه جستجو کرد. داده‌های پیمایشی فاصله چشمگیر جوانان در پرداختن به این‌گونه فعالیت‌ها را نشان می‌دهند. در پیمایش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۹۴، تنها ۱۲٫۴ درصد جوانان ۱۸ تا ۲۹ ساله مشارکت زیاد در این نوع فعالیت‌ها را ابراز کرده‌اند درحالی‌که این رقم برای گروه سنی ۳۰ تا ۵۴ سال و ۵۵ ساله و بیشتر به ترتیب ۱۴٫۳ و ۴۶٫۱ درصد بوده است. بدیهی است بخشی از این فاصله به عدم استقلال اقتصادی و یا نقش‌های اجتماعی محدودتر جوانان مربوط می‌گردد. بااین‌همه فاصله مشارکت جوانان را به درجاتی می‌توان به نبودن فراخوان و دعوت جدی، فقدان زمینه‌های نهادین مشارکت و بی‌اعتمادی به جوانان مربوط دانست. در پیمایش وضعیت و نگرش جوانان ایران (۲۰۰۱:۸۵)، ۸۴ درصد جوانان معتقد به بی‌اعتمادی به جوانان برای واگذاری مسئولیت و بیش از ۷۲ درصد نیز معتقد به اهمیت ندادن به مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی بوده‌اند. مشارکت اجتماعی محدود در فعالیت‌های مختلف البته منحصر به جوانان و دوره حاضر نیست و شکل‌گیری محدود و با تأخیر شهروندی در ایران مسئله توجه به نفع متقابل و عمومی را بیشتر به دغدغه‌ای فردی و متأثر از تعلقات مذهبی و اخلاقی افراد تبدیل ساخته است تا ارزشی اجتماعی. در مورد جوانان تحقق جنبه‌های ساختاری و سیاسی شهروندی منوط به مهیا بودن زمینه‌ها و شرایط متعدد و در سطوح متنوع است. در سطح فردی و بین فردی آموزش شهروندی جوانان مستلزم توجه به مؤلفه‌های مهمی چون سواد فرهنگی، سواد رسانه‌ای و سواد سیاسی است که خانواده، مدرسه و تشکلات و ساختارهای مشارکتی در سطح محله در تقویت آن تأثیر گذارند. چالش‌های مربوط به ارتباطات و فرهنگ سیاسی به‌ویژه در شبکه‌های اجتماعی نمایان‌تر است. رسانه‌های نو در ایران فرصت و زمینه‌های تازه‌ای برای

برخی تولیدات فرهنگی (مثلاً در شکل وبلاگ نویسی و یا گذاشتن پست‌های سیاسی در سایت‌های شبکه‌ای) ایجاد کرده‌اند، باین حال در این تولیدات نشانه‌هایی از مواجهه‌های غیرحرفه‌ای و در تنازع با ارزش‌های مدنی و اخلاقی نیز می‌توان یافت که اغلب ریشه در آشنایی ناکافی با فرهنگ و اخلاق رسانه‌ای دارد. رواج خشونت‌ها و یا آزارهای مجازی که گاه مرزهای ملی را نیز درمی‌نوردد، اشتیاق در ورود به حریم خصوصی مشاهیر و حک و افشای اطلاعات آن‌ها، از جمله چالش‌های فضای شبکه در فرهنگ مشارکتی نوین است.

ظرفیت‌های تکنولوژی‌های جدید رسانه‌ای البته در مواردی در خدمت کنشگری‌های اجتماعی و سیاسی جوانان و یا پاسخگویی به تعلقات و نیازهای آنان در قالب اجتماعات مجازی قرار گرفته است. یکی از مهم‌ترین این اجتماعات تجمع خودجوش و غیرمنتظره گسترده جوانان در واقعه فوت پاشایی خواننده پاپ جوان بود. این اجتماع که آن را می‌توان نخستین اجتماع مجازی فرامدرن در ایران و تداعی‌کننده استعاره «نوقبیل‌های» مافسولی (۱۹۹۶) فیلسوف فرانسوی دانست، فرصتی برای معاشرت پذیری، تخلیه هیجانی و نمایش قدرت جوانی و جوانان در ایران را فراهم ساخت. بدون تردید اجتماعات اظهاری در آینده نقش مهم‌تری در کنش‌گری‌های اجتماعی و سیاسی جوانان ایفا خواهند کرد باین حال در شکل فعلی مشارکت‌جویی‌های جدید دیجیتال، عاطفی و اظهاری جوانان بیش از آنکه در خدمت پاسخگویی به نیازهای عمومی آن‌ها باشند و یا فرصت‌های جدی برای تمرین مشارکت و کنش‌گری مؤثر اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در متن جامعه ایجاد کنند، تحت‌الشعاع استفاده‌های فراغتی، ارتباطی و مبتنی بر مصالح و منافع فردی آن‌ها بوده است.

در سطح کلان نیز چالش‌های جدی بر سر راه مشارکت‌جویی‌های سیاسی و فعالیت‌های مدنی جوانان می‌توان جستجو کرد. سردار نیا (۱۳۹۰) عدم استقلال کافی از دولت، نمایندگی نکردن عادلانه سلیقه‌ها و منافع جوانان، تطابق‌پذیری کم با تحولات جامعه و انتظارات نسلی و پیچیدگی نداشتن در ماهیت و کارکرد تشکله‌ها و نداشتن

انسجام کافی و ظرفیت برای ایجاد هم‌افزایی را از جمله موانع کلان مشارکت نظام‌مند جوانان برمی‌شمارد (نقل در مزینانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴۳). چنانکه پیش‌تر اشاره شد، نگاه ابزاری به مشارکت و ظرفیت‌های اجتماعی جوانان مانع از تلاش کافی برای سازمان‌دهی مشارکت‌های جوانان و درونی کردن آهنگ این مشارکت بوده است. مشارکت اجتماعی و سیاسی جوانان در چند دهه اخیر همواره متأثر از تحولات و رویکردهای سیاسی دولت‌ها بوده است. فضا و انرژی آزادشده در دوره پس از انقلاب فرصت مغتنمی بود تا مشارکت‌های کاملاً دولتی، نمایی، نخبه‌گرایانه، طبقاتی و محدود جوانان پیش از انقلاب که عموماً در قالب تشکلهای محدودی در مدارس و دانشگاه‌ها صورت می‌گرفت، ابعاد کمی و کیفی متفاوتی یابد. با این همه تجربه سیاست‌گذاری جوانان در چند دهه اخیر نشان می‌دهد که علیرغم تدوین برنامه‌ها و استاد متنوع برای سازمان‌دهی مشارکت جوانان، سازوکار اجرایی کردن و نهادینه ساختن آن‌ها پیشرفت محسوسی نداشته است و اساساً الزام و تعهدی برای پاسخگویی نهادهای عمومی ایجاد نکرده است. اسناد و برنامه‌های مشارکتی تدوین‌شده در بسیاری از موارد واقعیت تحولات و نیازهای جوانی جدید و تنوع گروه‌ها و سبک‌های زندگی در ایران را نادیده گرفته‌اند و با تمرکز بر عرصه‌ها و فعالیت‌های محدود زمینه خود کنارگذاری را برای بسیاری از گروه‌های اجتماعی جوانان فراهم کرده‌اند. نگاه احتیاط‌آمیز، مشروط و غیر فراگیر (برحسب سلیقه و سبک زندگی) در کنار تمهیدات ساختاری و نهادین ناکافی، الزاماً انرژی عاطفی و سرمایه اجتماعی طیف زیادی از جوانان را به مشارکت‌جویی‌های جدید با وساطت فضای شبکه‌ای هدایت کرده است. مشارکت‌های دیجیتال با وجود مهیا ساختن فرصت‌هایی برای خود ابرازی (سیاسی و اجتماعی) و یا فعالیت‌های عام‌المنفعه (محیط‌زیست، کودکان، زنان، مهاجرین و مانند آن‌ها)، همچنان بسیاری از گروه‌های اجتماعی جوانان را در برنمی‌گیرند و پاسخگوی نیازهای متنوع مشارکتی و نهادینه ساختن آن‌ها در حوزه عمومی نیستند.

بحث و نتیجه‌گیری

برآیند تحولات ساختاری، ارزشی، تاریخی و جهانی در پنج دهه گذشته جوانی را از پدیده‌ای نوظهور، حاشیه‌ای و مسئله‌ساز به پدیده‌ای استراتژیک، حساس و تعیین‌کننده تبدیل ساخته است. مجموعه‌ای از فرآیندهای داخلی (ملی) و جهانی با تأخیر پیشران پروژه جوان‌سازی در جامعه ایرانی بوده و فرم و ماهیت روابط میان گروه‌های اجتماعی را با تغییرات بنیادینی همراه ساخته است. جوان‌سازی جامعه هم به‌مثابه یک پرکتیس گفتمانی و هم تغییری نهادین و ساختاری، آهنگ و نظم جدیدی به جامعه ایرانی بخشیده است.

در این مقاله به‌صورت فشرده به‌مرور تحولات ساختاری، ارزشی و نهادین مؤثر بر این پروژه پرداختیم. نوسازی در چهارچوب مدل‌های غربی، فرایند تفکیک اجتماعی (بر محوریت توسعه شهرنشینی)، ظهور گفتمان‌های رقیب ارزشی و انقلابی و ایدئولوژیک، جنگ تحمیلی، نوسازی‌های ساختاری و بازاندیشی در اولویت‌های توسعه، نفوذ نیروها و فرآیندهای مربوط به جهانی‌سازی، فردگرایی، مصرف‌گرایی و تغییرات ارزشی ملازم با آن، توسعه فراگیر تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی نو و ارتقاء جایگاه فرهنگ رسانه‌ای، تغییر در ماهیت مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی از جمله محورهای و زمینه‌های اصلی تغییر جایگاه جوانی در ایران می‌باشند. تحولات فوق علاوه بر اینکه نشانه‌های زیادی از موقعیت و فرهنگ جهانی جوانی را در خود دارند، پیوندها و تأثیرپذیری‌های زیادی نیز از شرایط تاریخی و محلی نشان می‌دهند. درحالی‌که پروژه مدرن‌سازی شاه در پی همراه سازی جوانان با مدرنیسم و استفاده از جوانان به‌عنوان نیروهای پیشگام در این مسیر بود و در نتیجه ارزش‌ها و ساختارهایی فراتر از ظرفیت جامعه بر آن‌ها تحمیل می‌کرد، در بیشتر سال‌های پس از انقلاب واقعیات و نیازهای جوانی کمتر بازنمایی و گاه نادیده گرفته می‌شد. علیرغم تلاش سیاست فرهنگ در هر دو دوره، منطق حکومت‌پذیری و ایجاد نظم مطلوب ارزشی در مدیریت رفتارها و ارزش‌های جوانان دستاوردهای مطلوبی را به دنبال نداشته است. تکثر و پیچیدگی سبک‌های زندگی، مرزبندی‌های فرهنگی را کاملاً تغییر داده است. تنوع در انتخاب، فرصت‌ها، تفسیرها و بازنمایی‌ها امکان بی‌نظیری برای تردد در مرزهای فرهنگی جوانی و انتخاب سبک را ایجاد کرده است. به نظر می‌رسد چندلایه

شدن، پیچیده شدن، سیالیت و تکثر در میدان‌ها و انتخاب‌های فرهنگی مسیرهای مشروع متعددی از جوانی کردن را پدید می‌آورد که نتیجه آن تعدیل در نگرش‌های قطبی به ارزش‌ها و انتخاب‌های جوانان است. با این‌همه این انعطاف را نباید به‌مثابه خوانشی کاملاً پست‌مدرن از ارزش‌های جوانی دانست. مرزبندی‌های فرهنگی همچنان در سطح رسمی دارای ارزش‌گذاری است. تغییر در مرزهای مشروعیت و مقاومت اگرچه در پوسته بیرونی جامعه محسوس و برگشت‌ناپذیر است، همچنان از پشتوانه سیاست فرهنگ و بازنمایی‌های رسمی برخوردار است. به این ترتیب ارزش‌های فرهنگی در جامعه ایرانی همچنان تحت‌الشعاع شرایط و نیروهای ساختاری عمل می‌کند و سیاست سبک زندگی جوانان ایرانی همچنان پیوند نزدیکی با سیاست فرهنگ و برنامه‌ها و اولویت‌های حکومت دارد.

جوانان ایرانی از سویی فرصت‌های عمل بیشتری می‌بینند و از سویی با محدودیت‌های ساختاری مواجه هستند که در ایجاد و تغییر آن نقش و قدرت زیادی ندارند. در این فضای پیچیده و متناقض، جوانان ایرانی شاکله‌های اصلی هویتی خود را حفظ کرده‌اند. علاقه و توجه جوانان به مسئولیت‌ها و روابط خانوادگی خود، و جایگاه مهم خانواده در تنظیم رفتارها و تعاملات آن‌ها و بازآفرینی نسبی الگوهای جامعه‌پذیری، توجه به دین هم به‌عنوان ارزش و هم به‌عنوان استراتژی برای عمل نشانه‌های روشنی از فعال بودن مکانیسم‌های بازآفرینی و ثبات در نظم اجتماعی و ارزشی جوانان محسوب می‌شود. با این حال در سویه دیگر و به موازات شرایط فوق تحولات سبک زندگی جوانان در مسیری است که فردگرایی، مصلحت‌گرایی، تفکیک، تکثر، تردد در مرزهای فرهنگی، تمایزطلبی و میل به خود ابرازی‌های نمایشی سویه‌های اصلی آن به شمار می‌آیند.

تعارض منافع

در منافع ناظر به طرح، تعارضی وجود ندارد.

ORCID

Mohammadsaeed Zokaei

 <https://orcid.org/0000-0001-7134-0801>

References

- Alikhani, AA (2003) (ed.) *A study of generational dissociation in Iran*, Tehran: Research Centers for Humanities and Social Sciences, Academic Jihad
- Alinaghian, S. and Javaheri, F. (2013) Cultural implications of diverse feminine dresses in Tehran: a grounded theory, *Journal for Iran Social Studies* (7): 4, 55-82.
- Azad, T. and Shalchi, V. (2005) Iranian two worlds: mosque and coffee shop, *Cultural studies and Communications*, (4): 163-184
- Braungart, M & Braungart R (1990) Studying youth politics: a reply to flacks, *Political Psychology*, Vol. 11, No. 293-307
- Castells, M. (2000). 'Toward a Sociology of the Network Society', *Contemporary Sociology*, 29, 693-699.
- Center for Iranian Students' Opinion Polls (ISPA) (2005) *National survey of Iranian political culture*.
- Center for Iranian Students' Opinion Polls (ISPA) (2005) *National survey of Iranian quality of life*.
- Center for Iranian Students' Opinion Polls (ISPA) (2005) *National survey of Iranian students' lifestyles*.
- Faraji, M. and Kazemi, A. (2009) An analysis of religiosity in Iran (emphasizing surveys in the last three decades), *Quarterly for Cultural Research in Iran*, (2): 6, 79-95.
- Fine, Robert, (2007) *Cosmopolitanism*. London: Routledge
- Furlong, A and Cartmel, C. (1997) *Young people and social change: individualization and risk in late modernity*, Buckingham: Open UP
- Ghaderi, H. (2003) Generations dissociation: a total revolution, in AA. Alikhani, (ed.) *Looking at generations dissociations in Iran*, Tehran, Academic Jihad's Center for Humanities and Social Research.
- Ghaneei Rad, MA and Ozlati, F. (2010) A critical survey of prescription and policy makings in family and marriage, *Journal for Social Problem in Iran*. (1): 1. 161-193.
- Golpoosh Nezhad, E. (2011) *Underground music in Iran*. Master Dissertation, Allameh Tabataba'i University
- Hajjani, E. (2011) *National identity in Iran: social situation report*, Tehran: Rahman
- Hasani, MH (1395) *Cyber social networks and youth cultural lifestyles: a case study of Tehran University students*, PhD Thesis, Allameh Tabataba'i University
- Interior Ministry (2005) *Measuring social capital in the country*, Office for National Projects and Center for Social Monitoring
- Iranian Students' Opinion Polls (ISPA) (2015) *National Surveys Center for*

Iranian Students

- Kazemi, A (2016) *The everyday life in post- revolutionary society*, Tehran: Farhange-Javid
- Khorasan Fardi, K. (2011) *Motives and consequences of tendencies toward Yoga among Tehrani citizens*, Master Dissertation, Allameh Tabataba'i University
- Kuper, A. and Kuper, J. (eds.) (1985) *The social science encyclopedia*, London: Routledge
- Maffesoli, M (1996) *The times of tribes: the decline of individualization in mass society*, London: Sage
- Mahdavi kani, MS (1977) *Religion and lifestyle*, Imam Sadegh University
- Mansoor Kiaei, N. (2010) *Cultural representations in popular magazines: a case study of periodicals in 1365. 1375. 1385*, PhD thesis, Allameh Tabataba'i University
- Ministry of Culture and Islamic Guidance (2001) *Iranian values and attitudes surveys*, Notional Bureau of projects
- Ministry of culture and Islamic guidance, (2001) *Iranian values and attitudes*, Office for National Projects
- Mohseni, M (2000) *A survey of knowledge, attitudes and socio economic behaviors in Iran*, Tehran: Secretary for the Council of Public Culture
- Naraghi, E. (1977) *Society, youth and university*, Tehran: Amir Kabir
- National Youth Organization (2001) *Survey on youths' situation and attitudes*.
- National Youth Organization (2004) *National survey on youth values and attitudes*
- National Youth Organization (2010) *National survey on youth values and attitudes*
- National Youth Organization, (1995) *An Educational framework for youth generation*.
- Palhemus, T (1995) The supermarket of style, in Redhead, et. al (eds.) *The Club Cultures Reader: Readings in Popular Cultural Studies*, Oxford: Blackwell
- Payne, G. (2006) (ed.) *Social divisions*, London: Palgrave
- Roberts, K. (2004) *The Leisure Industries*, Basingstoke: Palgrave.
- Rojek, C. (2010) *The Labour of Leisure*, London: Sage.
- Rojek, C. and Urry, J. (1997) *Touring Cultures*, London: Routledge.
- Sahebozamani, N. (1965) *Youths' sufferings*. Tehran: Ataei Publication
- Sardarnia, K. (2011) The necessity of political participation for third generation youth: a critiques of participative organizations and suggestions for an efficient model, *Quarterly of Law*, faculty of Law and political sciences (41) 2, 179-195
- Shafiee, S (2011) *Culture politics and young girls' lifestyles*, PhD Thesis,

- Allameh Tabataba'i University
- Shahabi, M. (1998) *Video and youth in Iran: From policies to practices*, Unpublished PhD Dissertation, University of Essex
- Sheikh, S. (1995) *How adolescents and youth engage in recreational activities in urban communities*, Secretary for Youth' Supreme Council
- Tajmazinani, AA. (2011) *A review of literature on youth situation in Iran and their relevant issues*, UNISEF Office in Iran
- Tebbutt, M. (2016) *Making youth: a history of youth in Modern Britain*, London: Palgrave
- Wallace, C & Kovatcheva, S. (1998) *Youth and society: the construction and deconstruction of youth in East and West Europe*, London: Palgrave
- Yousefi, H. (2008) *Carnivalizing private sphere: a study of home parties in Tehran*, Master dissertation, Allameh Tabatabai University
- Zoakei, MD (2007) *National Survey on Iranian National and Religious Identity*, National Youth Organization.
- Zokaei, MS (2007) *National Survey of Youth Reference Groups*, Tehran, Cultural Revolution Council.
- Zokaei, MS (2007) Transformation in youth lifestyles patterns. In E. Hajiani (ed.) *Iranian Lifestyles Patterns*, Center for Strategic Research
- Zokaei, MS (2016) *Cultural capital in Tehran*, Office for Socio-Cultural Studies of Tehran

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: ذکائی، محمدسعید. (۱۴۰۱). ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جوانان ایرانی در نیم‌قرن اخیر: تداوم‌ها و گسست‌ها، فصلنامه علوم اجتماعی، ۳۰(۹۹)، ۴۷-۸۸.

DOI: 10.22054/qjss.2024.75736.2692

Social sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License...